

UNESCO Pasaulio paveldo objektas – Kuršių nerija

MOKYMŲ MEDŽIAGA

Parengė Lina Dikšaitė

 TURIZMO
PLĖTROS INSTITUTAS

2010, Neringa

TURINYS

Įvadas	3
Objekto įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą: procedūros ir kriterijai	4
Kuršių neriją kaip Pasaulio paveldo vietovę reprezentuojantys objektai ir jų atrankos kriterijai	7
Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio vertes reprezentuojantys maršruto objektai	
1. Juodkrantės sengirė	10
2. Naglių gamtos rezervatas- pilkosios kopos ir užpustyti kaimai	11
3. Didžiosios kopos	14
4. Nidos senamiestis - žvejų kaimas	16
5. Neringos istorijos muziejus – žvejyba, žvejybos atributai	18
6. Nidos etnografinės kapinės ir bažnyčia - krikštai, religija	19
7. Apsauginis kopagūbris	21
8. Juodkrantė - gyvenviečių evoliucija nuo pašto stoties, žvejų kaimo iki kurorto	23
9. Lapnugario kraštovaizdžio draustinis - kalninės pušies želdiniai	24
Maršruto žemėlapis	28
Rekomenduojama literatūra	29

Cituojant ar kitaip naudojant šią medžiagą, privalo būti pateikiama nuoroda į šį šaltinį.

Įvadas

Kuršių nerija kaip turistinis objektas pradeda garsėti nuo XIX a. vidurio. Prarasdama tarptautinio pašto kelio reikšmę, vietovė įgyja kitą – rekreacinę svarbą. Stebima sparti žvejų kaimų transformacija į kurortines gyvenvietes, plečiasi vietos gyventojų užsiėmimų sritis - jie pradeda uždirbti iš turistams teikiamų paslaugų. Keičiasi požiūris ir į kraštovaizdį: pradžioje tiek vietos gyventojus, tiek keliautojus gąsdinančios smėlio kopos tampa susižavėjimo objektu, o specifinis vietos žvejų gyvenimas ir jo atributai – romantizuotu sparčiai besivystančios industrinės Europos praeities vaizdu.

Per visą Kuršių nerijos istoriją stebimas artimas ir gana prieštaringas žmogaus ir gamtos santykis. Darnaus žmogaus ir gamtos sambūvis XVI – XVIII a. virsta į beatodairišką gamtinių išteklių naudojimą: masiniai miškų kirtimai, intensyvi gyvulių ganiava, dervos ir medžio anglies gavyba, sakinimas, viržynų deginimai. Neapgalvotos ir nekontroliuotos žmogaus veiklos pasekmės grėsmingos – smėliu vis labiau užnešamas pašto kelias, iškyla seklėjimo grėsmė Klaipėdos uostui, žuvingoms Kuršių marioms. Prasidėjusį masinį smėlio judėjimą nerijoje stabdė tik dideli kopų sutvirtinimo bei apželdinimo darbai, pareikalavę daug laiko, lėšų ir žmogaus darbo.

XIX a. pr. pradėti smėlynų sutvirtinimo darbai iš esmės pakeitė žmogaus ir gamtos santykį Kuršių nerijoje, nuo kovos pereita prie bendro darbo, kurio dėka sukurtas išskirtinis kultūrinis kraštovaizdis. 2000 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 2 d. Pasaulio paveldo komiteto XXIV sesijoje Kairėse (Cairns, Australijoje) Kuršių nerija įvertinta kaip Pasaulio reikšmės kultūros vertybė ir įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą kaip išskirtinės visuotinės reikšmės kultūrinis kraštovaizdis, iliustruojantis Gamtos ir Žmogaus dramatiško sambūvio istoriją.

Kuršių nerija yra išskirtinis smėlio kopų kraštovaizdžio, kurio išlikimui nuolatinį pavojų kelia gamtos stichijos, pavyzdys. Po pragaištingo žmogaus įsikišimo, vos nesunaikinusio nerijos, ji buvo atkurta didžiuliu XIX a. pradėtų ir iki mūsų dienų tebesitęsiančių apsaugos ir sutvirtinimo darbų dėka. (Nominacinė byla, 1999).

Nuo 2000 m. Kuršių nerija yra ne tik nacionalinė, bet ir pasaulinė vertybė. Tačiau UNESCO statuso reikšmė Kuršių nerijai vertinama labai prieštaringai: vieni ieško tik naudos iš dar vieno šiai vietai suteikto „kokybės ženkl“, kiti mato tik papildomos draudimus ir suvaržymus, treči - vietos gyventojus ir valstybines institucijas slegiančius įsipareigojimus prieš pasaulinę visuomenę. Reikia pripažinti, kad plačiosios visuomenės žinios apie UNESCO organizaciją, objektų įtraukimo į Pasaulio paveldo vertybės sąrašus procedūras, jų atrankos kriterijus yra labai ribotos. Atsižvelgiant į tai, šioje medžiagoje išdėstyta bendra informacija apie procedūras, kurias turi praeiti objektas, prieš patekdamas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašus. Darbo pagrindą sudaro išsamus Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus reprezentuojančių objektų, sudarančių vientisą maršrutą, aprašymas. Jie atrinkti vadovaujantis bendrais, Pasaulio paveldo vietai taikomais, atrankos kriterijais, tokiais kaip formos, atlikimo, medžiagų, apsupties autentiškumas, reprezentatyvumas, vertybių gausa ir kt.

Ši mokomoji medžiaga skirta gidams ir kelionės vadovams, kurie yra vieni pagrindinių vietovės reprezentantų ir dažnai tampa labai svarbiais tarpininkais tarp vietos bendruomenės ir vietovę lankančių svečių, pagrindiniu žinių ir informacijos šaltiniu.

Objekto įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą: procedūros ir kriterijai

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – Jungtinių tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija įkurta 1945 m. Vienas svarbiausių šios organizacijos tikslų – Pasaulio paveldo išsaugojimas ateities kartoms. Lietuvos Respublika į UNESCO buvo priimta 1991 m. spalio 7 dieną.

Nuo 1972m. iki šiol į Pasaulio paveldo sąrašus įtrauktos 890 kultūros ir gamtos paveldo vertybės: 689 kultūrinės vertės, 176 gamtinės vertės, 25 mišrios vertės (iš viso 148 valstybėse).

Pasaulio paveldo apsaugos procesą sudaro šie etapai:

1. Valstybė **pasirašo Pasaulio gamtos ir kultūros paveldo globos konvenciją.**
2. Valstybė tampa valstybe konvencijos nare bei įsipareigoja globoti kultūros ir gamtos paveldą tiek savo, tiek kitų konvenciją pasirašiusių valstybių teritorijose.
3. Valstybė narė parengia **preliminarų jos teritorijoje esančių išskirtinės visuotinės vertės kultūros ir gamtos paveldo vietovių sąrašą.**
4. Iš preliminarus sąrašo valstybė narė atrenka kelis vertingiausius objektus ir **siūlo juos įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą.**
5. **Užpildyta paraiška** – oficialus siūlymas įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą – yra siunčiama į UNESCO Pasaulio paveldo centrą.
6. UNESCO Pasaulio paveldo centras peržiūri ar paraiška yra parengta tinkamai ir pagal reikalavimus ir siunčia ją **įvertinti į Pasaulio apsaugos sąjungą (IUCN) ir/arba į Tarptautinę paminklų ir paveldo vietovių tarybą (ICOMOS).**
7. **Ekspertai aplanko vietas** bei įvertina jų unikalumą, autentiškumą, apsaugą ir valdymą.
8. Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos ir/arba Pasaulio apsaugos sąjungos specialistai, remdamiesi kultūros ir gamtos paveldo kriterijais, **įvertina siūlymą įtraukti objektą į Pasaulio paveldo sąrašą.**
9. Tarptautinės paminklų ir paveldo vietovių tarybos ir/arba Pasaulio apsaugos sąjungos specialistai **parengia vertinimo ataskaitą.**
10. Septyni Pasaulio paveldo komiteto atstovai išanalizuoja paraišką, apžvelgia gautus įvertinimus ir **pateikia savo rekomendacijas** Pasaulio paveldo komitetui.
11. **Galutinį sprendimą priima Pasaulio paveldo komitetas**, kurį sudaro 21 valstybės atstovas. Sprendimas gali būti vienas: įtraukti, atidėti arba atmesti.
12. Pasaulio paveldo komitetas palaiko ryšius su valstybėmis Pasaulio paveldo konvencijos narėmis, kontroliuoja į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytų vertybių būklę bei apsaugą.

Pasaulio kultūros paveldo vietovių atrankos kriterijai

- i. Išskirtinės reikšmės žmogaus kūrybos šedevras;
- ii. Reikšmingos žmogiškųjų vertybių kaitos architektūroje ar technologijose, monumentalioje dailėje, miesto ar kraštovaizdžio planuose, konkrečiame kultūriniame regione ar tam tikru apibrėžtu laikotarpiu atspindys;
- iii. Vienintelis ir išskirtinai svarbus tiek esamos, tiek jau išnykusios kultūrinės tradicijos arba civilizacijos liudijimas;
- iv. Išskirtinis statinys, architektūrinis ar technologinis ansamblis, kraštovaizdis, žymintis svarbius žmonijos istorijos etapus;
- v. Tam tikrai kultūrai būdingos įprastinės žmonių gyvenamosios, žemės naudojimo tradicijų, tampančių vis labiau pažeidžiamomis dėl negrįžtamų pokyčių, išskirtinis pavyzdys;
- vi. Tiesiogiai siejamas su išskirtinę visuotinę vertę turinčiais įvykiais ar gyvomis tradicijomis, idėjomis ar įsitikinimais, meno ar literatūros darbais (taikomas tik išskirtiniais atvejais ir tik kartu su kitais kriterijais).

Egzistuoja ir nematerialaus kultūros paveldo objektų atrankos kriterijai, kurie sako, kad objektas į UNESCO nematerialaus kultūros paveldo objektų sąrašą įtraukiamas tuomet, jeigu:

- yra išskirtinės reikšmės žmogaus kūrybos šedevras;
- yra konkrečios bendruomenės kultūrinė arba istorinė tradicija;
- yra neatsiejama ir ypatingai svarbi konkrečios bendruomenės kultūrinės tapatybės dalis;
- išsiskiria atlikimo meistriškumu;
- yra išskirtinai svarbus gyvos kultūrinės tradicijos įrodymas;
- dėl nepakankamų apsaugos priemonių, urbanizacijos, sparčių visuomenės transformacijų ar akulturacijos sąlygojamos staigios kaitos procesų vertybei gresia išnykimo pavojus.

Pasaulio gamtos paveldo vietovių atrankos kriterijai

- vii. Siejamas su įstabiais gamtos reiškiniais ar pasižymi išskirtiniu gamtos grožiu ir estetine verte;
- viii. Išskirtinės vertės ir žymi pagrindinius žemės formavimosi etapus: gyvybės egzistavimo paminklus, įrašus apie gyvybės formas, svarbius tebevykstančius vietovės formavimosi geologinius procesus, reikšmingas geomorfines bei fiziografines savybes;
- ix. Išskirtinės vertės ir atspindi reikšmingus tebevykstančius sausumos, gėlo vandens, pakrančių ir jūrų ekosistemų; augalų ir gyvūnų rūšių ir bendrijų evoliucijos bei formavimosi ekologinius ir biologinius procesus;
- x. Natūralus gamtinis biotopas, kurį išsaugoti būtina siekiant užtikrinti unikalią jo biologinę įvairovę, įskaitant nykstančias pasaulinės reikšmės rūšis.

Bendrai visos vietovės turi atitikti autentiškumo kriterijų. Yra atsižvelgiama į keturis aspektus: ***formas autentiškumas, medžiagų autentiškumas, atlikimo autentiškumas,***

apsupties autentiškumas. Į Pasaulio paveldo sąrašus gali būti įtrauktas tik tas objektas, kuris turi visus keturis autentiškumo požymius.

Valstybės narės bei ICOMOS ir IUCN reguliariai rengia ataskaitas Pasaulio paveldo komitetui apie vietovės apsaugos būklę, priemones paveldo vietovėms išsaugoti. Jeigu šalis nevykdo Konvencijos įsipareigojimų ir Pasaulio paveldo vietovei iškyla rimtas pavojus, ji gali būti išbraukta iš Pasaulio paveldo sąrašo. Šalies prašymu arba neatidėliotinais atvejais vietovė gali būti įtraukta į **Pavojuje esančio pasaulio paveldo sąrašą**.

Kuršių neriją kaip Pasaulio paveldo vietovę reprezentuojantys objektai ir jų atrankos kriterijai

Kuršių nerija į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašus įrašyta 2000 m. ir atitinka (v) kriterijų – *išskirtinis smėlio kopų kraštovaizdžio pavyzdys atspindintis harmoningą gamtos ir žmogaus sambūvį, pasižymintis gamtos ir kultūros vertybių gausa. Tai jūros, vėjo ir žmogaus veiklos sąveikoje susidaręs ir tebesiformuojantis kultūrinis kraštovaizdis, kurio išlikimui gali kelti grėsmę negrįžtami pokyčiai.*

Žmogaus gyvenimo istorija šioje vietovėje siekia priešistorinius laikus. Įsikūrus pirmosioms gyvenvietėms, Kuršių nerija tarnavo kaip prekybos ir karo, o nuo XVII a. vid. ir tarptautiniu pašto keliu. Po intensyvaus miškų kirtimo XVI – XVIII a. smėlio kopos ėmė slinkti Kuršių marių link palaidodamos seniausias gyvenvietes. XVIII - XIX a. sandūroje suprasta, kad be kryptingų veiksmy žmogus negalės ilgiau čia gyventi. Tuomet pradėti 200 metų trukę ir tebesitęsiantys kopų stabilizavimo darbai. Iki XIX a. pabaigos išilgai jūros pakrantės suformuotas apsauginis kopagūbris, neleidęs plisti smėliui į nerijos vidų, o Didysis kopagūbris buvo tvirtinamas žabų tvorelėmis ir apželdinamas mišku. Dabartinėje Kuršių nerijoje vyrauja miškai ir smėlynai. Urbanizuotos teritorijos (aštuonios mažos gyvenvietės) užima tik apie 3% teritorijos.

Kuršių nerijos kultūrinis kraštovaizdis tebesiformuoja ir dabar - jis išlaiko aktyvų socialinį vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje, susijusį su jo tradiciniu gyvenimo būdu, o evoliuciniai procesai jame vis dar progresuoja. Dabartiniame Kuršių nerijos kraštovaizdyje aiškiai atsiskleidžia esminiai raidos ženklai neatskiriama susiję su gamtos procesais ir žmogaus veikla. Nors per ilgus šimtmečius pasikeitė ne tik kartos, bet ir pati Kuršių nerijos etninė bendrija, tačiau ir toliau čia išlieka labai glaudus žmogaus ir gamtos ryšys.

Siekiant geriau suvokti objekto išskirtinumą, jis skaidomas į atskirus elementus, reprezentuojančius Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio išskirtinę visuotinę vertę ir autentiškumą.

Kuršių nerija, kaip išskirtinį kultūrinio kraštovaizdžio objektą, reprezentuoja šie elementai:

- *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra*, atspindinti harmoningą gamtos ir žmogaus sambūvį, įspūdingą ir charakteringą panoramą bei siluetą, atsiveriantį nuo Kuršių marių.
- *Kultūriniai dariniai*: smėlio užpustyti kaimai ir kitas archeologinis paveldas; istorinė pašto kelio trasa, senųjų žvejų kaimų, virtusių kurortinėmis gyvenvietėmis erdvinė-planinė struktūra bei architektūra: senieji mediniai žvejų namai, XIX a. atsiradę profesionalios architektūros statiniai (švyturiai, prieplaukos, bažnyčios, mokyklos, vilos, viešbučiai, vasarnamiai); jūrinio kultūros paveldo elementai.
- *Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai*: raiškus Didysis kopagūbris su parabolinėmis, pilkosiomis, pustomomis ir apželdintomis kopomis; žmogaus sukurtas apsauginis pajūrio kopagūbris; natūralios pajūrio ir pamario palvės, pamario pusiasaliai (ragai); sengirės, savita smėlynų augalija ir gyvūnija, paukščių migracijos kelias.
- *Socialinės-kultūrinės tradicijos*, atspindinčios vietos žvejų bendruomenės evoliuciją.

Aukščiau išvardinti dabartinę nerijos kraštovaizdžio struktūrą sudarantys gamtiniai, pakeisti ir kultūriniai kraštovaizdžio komponentai savo paskirtimi, atliekamomis funkcijomis, formomis, apimtimis bei medžiagomis gerai atspindi svarbiausius jo formavimosi ypatumus. Jie atskleidžia Kuršių nerijos kaip UNESCO Pasaulio paveldo objekto **autentiškumą**. Jis reiškiasi įvairių istorinių laikotarpių materialiomis bei kultūrinėmis dvasinėmis vertybėmis, formuojančiomis šio kraštovaizdžio identitetą ir nepakartojamumą. Šie kultūrinio kraštovaizdžio elementai susiję glaudžiais tarpusavio ryšiais, juos jungia bendras likimas. Jam būdinga gamtos, kultūros paveldo ir tradicinės veiklos dermė, įprasminanti daugelio vietos gyventojų kartų sukauptą patyrimą. Kuršių nerijos kultūrinis kraštovaizdis pasižymi fiziniu ir vizualiniu vientisumu, pilnai išreiškiančiu **išskirtinę visuotinę jo vertę**. Tai bendras gamtos ir žmogaus kūrinys, rodantis gamtinės aplinkos ir vietos bendruomenės kaitą, poreikį sąmoningai veikti, siekiant išlikti kintančioje aplinkoje ir gebėjimą pasirinkti tinkamas veiklos formas.

Gyvumą, dvasingumą ir ypatingą nuotaiką, atmosferą kultūriniam kraštovaizdžiui suteikia, jo savitumą išryškina autentiškos vietinio nematerialiojo paveldo formos, tarp jų tradiciniai verslai, jūrinio kultūros paveldo dariniai ir reiškiniai, folklorinės ir meno tradicijos, žvejų gyvenamos etnografiniai elementai, saviti apsauginio kopagūbrio tvarkymo, miško priežiūros būdai, XIX a. susiformavusi poilsio kultūros tradicija – tausojantis rekreacinis naudojimas.

Atsižvelgiant į Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio išskirtinę visuotinę vertę apibudinančius elementus, atskleidžiančius šio objekto autentiškumą, parengtas Kuršių neriją, kaip UNESCO Pasaulio paveldo vietovę, reprezentuojantis maršrutas. Jo aprašyme išskirti 9 pagrindiniai objektai, pristatantys pagrindines Kuršių nerijos, kaip kultūrinio kraštovaizdžio, vertes. Jie reprezentuoja tiek materialų, tiek nematerialų paveldą ir atspindi objekto kompleksiskumą.

Atrenkant objektus maršrutui vadovautasi šiais **kriterijais**:

- *objektas turi reprezentuoti vieną arba kelis Kuršių nerijos kraštovaizdžio elementus;*
- *objektas turi reprezentuoti kraštovaizdžio evoliucijos procesus;*
- *objektas turi būti autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi;*
- *objektas turi pasižymėti vertybių gausa.*

Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio vertes reprezentuojantys maršruto objektai

Kultūrinio kraštovaizdžio elementai	Maršruto objektai
Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra	Juodkrantės sengirė Naglių gamtos rezervatas - pilkosios kopos ir užpustyti kaimai Didžiosios kopos Apsauginis kopagūbris Lapnugario kraštovaizdžio draustinis - kalninės pušies želdiniai Nidos senamiestis - žvejų kaimas Juodkrantė - gyvenviečių evoliucija nuo pašto stoties, žvejų kaimo iki kurorto
Kultūriniai dariniai	Naglių gamtos rezervatas - pilkosios kopos ir užpustyti kaimai Nidos senamiestis - žvejų kaimas Nidos etnografinės kapinės ir bažnyčia - krikštai, religija Juodkrantė - gyvenviečių evoliucija nuo pašto stoties, žvejų kaimo

Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai	iki kurorto Juodkrantės sengirė Naglių gamtos rezervatas - pilkosios kopos ir užpustyti kaimai Didžiosios kopos Apsauginis kopagūbris Lapnugario kraštovaizdžio draustinis - kalninės pušies želdiniai Nidos senamiestis - žvejų kaimas
Socialinės-kultūrinės tradicijos	Neringos istorijos muziejus – žvejyba, žvejybos atributai Nidos etnografinės kapinės ir bažnyčia - krikštai, religija Juodkrantė - gyvenviečių evoliucija nuo pašto stoties, žvejų kaimo iki kurorto

Toliau pateiksime kiekvieno objekto išsamų aprašymą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad maršrutui parinkti objektai, yra geriausiai atspindintys kultūrinio kraštovaizdžio vertes (prie kiekvieno iš jų išvardinti elementai, kuriuos jie reprezentuoja), tačiau atsižvelgiant į objektyvius dalykus, tokius kaip kelionės trukmė, kelionės kryptis, oro sąlygos ir pan., kartais gali būti pakeičiami ir alternatyviais objektais. Jeigu toks objektas yra, jis minimas kiekvieno aprašymo pabaigoje.

Nors Kuršių nerija Pasaulio paveldo sąrašė įrašyta kaip bendras dviejų valstybių - Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos – objektas, tačiau maršrute aprašytos tik Lietuvos pusėje lankomos vietovės.

Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio vertes reprezentuojantys maršruto objektai

1. Juodkrantės sengirė

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra;*
 - *Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai.*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* pirmosios Kuršių nerijos – parabolinės – kopos, didžiausias sengirės fragmentas, jos ūkinės funkcijos transformacija į rekreacinę.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* sengirė išlaikė savo pirmapradiškumą ir natūraliai juosia Juodkrantės gyvenvietę, parabolinės kopos išlaikiusios savo pirmąją formą, senasis miškas prižiūrimas vadovaujantis ilgametėmis rekreacinių miškų priežiūros tradicijomis.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* senosios parabolinės kopos, beveik dviejų šimtų metų amžiaus pušys ir eglės, įspūdingos raguvos ir statūs kopų šlaitai, augalija, XIX a. pab. miško parko fragmentai.

Kuršių nerijos kopų, kaip ir viso jos reljefo istorija yra glaudžiai susijusi su pačios nerijos atsiradimu ir praeitimi. Medžiagą jai formuoti teikė Baltijos jūros bangos ir išilginės priekrantės srovės, kurios gabeno didžiule mase smėlio nuo ardomų Sembos pusiasalio krantų. Pradžioje iš smėlio povandeninės srovės formavo povandenines reljefo formas: sąsmaukas, ragus bei seklumas. Vėliau, jūros lygiui nuslūgus, jos išnirė iš po vandens, o vėjas, pustydamas smėlį vakarų kryptimi, tuos ruožus praplatino. Dėl bangų ardamosios veiklos ir vėjų, Kuršių nerija iš lėto keliavo marių link – pradžioje ji buvo nutolusi 2 km į vakarus. Jūros bangos ir srovės ilgino neriją, o vėjas ją platino.

Paplūdimyje vėjas smėlį greitai pradžiovindavo ir imdavo pustyti. Pirmieji kliuviniai jo slinkimui buvo augalai. Ties jais susikaupdavo didesni ar mažesni smėlio kauburiai, tarpusavyje susijungdami ir sudarydami nedideles kopų užuomazgas, vadinamąsias embrionines kopas. Metams bėgant ir joms augant į viršų ir plotį, susidarė paplūdimio kopų gūbrys – natūralios prieškopės. Audrų metu kai kur atsirasdavo išpustymų, išplovimų, pro kuriuos smėlis galėjo toliau veržtis į sausumą. Ties tomis kopagūbrio vietomis imdavo formotis ištęstos pasagos pavidalo kopos, vadinamos **parabolinėmis kopomis**. Pastarosios nuo dabartinių Didžiojo kopagūbrio kopų iš esmės skiriasi savo forma – tai yra veidrodinis jų atspindys. Mokslininkai teigia, kad kopų formai įtakos turi keli svarbiausi veiksniai – vėjo stiprumas, kritulių kiekis ir augalija. Parabolinių kopų formavimosi metu vėjo energija buvo sąlyginai žema, daug kritulių, kas sudarė puikias sąlygas augalijos plitimui. Dėl slenkančių kopų kelių susikirtimų, reljefo kliuvininių ir skirtingo augalijos poveikio ilgainiui susidarė ištisas kopynas.

Praslinkus dešimtmečiams, nerijos parabolinės kopos apaugo mišku, tačiau XVI–XVIII amžiais ši natūrali danga daugelyje vietų buvo suniokota, apnuoginta žemė virto vėjo pustomo smėlio dykyne, nešančia pražūtį ne tik žaliajam pusiasalio rūbui ir gyventojams, bet ir pačiam pusiasaliui. Per keletą XVIII a. dešimtmečių vėjas išpustė vakarinę pusiasalio dalį ir sunėšė jūros smėlio kopas rytiniame pusiasalio pakraštyje. Smėlio audros pakeliui išguldė miško likučius. Tik ties Rasyte, Nida ir Juodkrante išliko nedideli **sengirių** plotai.

Didžiąja dalimi sengires išsaugojo gana griežtos Prūsijos valstybės taisyklės, kurių XVIII a. pab. ypatingai griežtai laikėsi miškų priežiūra vykdydžiusios institucijos. Štai 1806 m. balandžio 18 d. Kliošių girininkija, kurios žinioje buvo šiaurinės Kuršių nerijos miškas, uždraudė Juodkrantės žvejui Jakaičiui vietoje sudegusio namo statyti naują, motyvuodama tuo, kad Juodkrantės miško naudojimas menkai kontroliuojamas, o Jakaitis naudotųsi šio mišku ne tik namo statyboms, bet ir malkoms. Be to, buvo išreikštas nerimas, kad jeigu ir daugiau žvejų ten imtų statyti namus, tai Juodkrantės miškas per keletą metų būtų taip pat nuniokotas, kaip ir Karvaičių bei Naglių apylinkėse.

Juodkrantės gyvenvietei iš kaimo transformuojantis į kurortą, sengirė šalia ekonominio (medienos šaltinis) ir apsauginio vaidmens, tampa vis svarbesniu rekreaciniu ištekliu – t.y. puikia užuovėja, šviežio oro šaltiniu, pasivaikščiojimo vieta. XIX a. II pusėje čia įrengiamos promenados, pavėsinės. Sengirės sakralumą atskleidžia toks faktas, kad iki 1939 m. šiaurinėje jos dalyje, šalia Griekų daubos augo labai sena šakota Griekų liepa. Apie ją pasakojama daug istorijų. Vienose kalbama, kad čia vykdavo susirinkimai, kur seniausi ir įtakingiausi žmonės teisdavo nusikaltusiuosius, kituose minimos aukos seniesiems dievams.

Šiuo metu sengirė juosia visą Juodkrantės gyvenvietę. Tai apie 40 m aukščio kopos, apaugusios šimtametėmis eglėmis ir pušimis. Vienoje gražiausių sengirės vietų 1979 m. - įrengta medinių skulptūrų ekspozicija, puikiai žinoma **Raganų kalno** vardu (skulptorius S. Šarapovas, architektas A.Nasvytis). Tad tuo pačiu metu lankytojai gali tiek pamatyti seną nerijos gyvenvietės saugojusį mišką ir parabolines kopas, tiek susipažinti su lietuvių liaudies pasakų ir legendų personažais. Gamtininkams ši vieta taip pat bus įdomi, nes šalia takų galės pamatyti besidriekiančius šiaurinės linėjos (*Linnaea borealis* L.) stiebelius. Šis augalas yra ankstesnių šaltymečio sengirių liudininkas ir vertinamas kaip pirmapradės krašto gamtos liekana.

Vieta: centrinė Juodkrantės gyvenvietės dalis, nuo L.G. Rėzos gatvės.

Pasiekiamumas: automobiliu, visuomeniniu transportu, pėsčiomis, dviračiu.

Dideli autobusai parkuojami stovėjimo aikštelėje, įrengtoje apie 300 m. į pietus nuo įėjimo į ekspoziciją, marių pakrantėje.

Lengvieji automobiliai gali būti parkuojami prie pat objekto, vasaros metu stovėjimas mokamas.

Visuomeninio transporto sustojimas įrengtas prie įėjimo į Raganų kalno ekspoziciją.

Alternatyvūs objektai: sengire taip pat galite pasigrožėti apsilankę **Pažintiniame dendrologiniame take**, kuris yra įrengtas šiaurinėje Juodkrantės gyvenvietės dalyje (vakarinėje L.Rėzos gatvės pusėje, šalia pirmųjų namų, čia stovi informacinis stendas). Pirmąją stotelę galima pasiekti automobiliu, toliau – tik pėsčiomis arba dviračiu.

Nedidelis sengirės fragmentas likęs **Nidos gyvenvietės šiaurinėje** dalyje - nuo Skruzdynės gatvės į vakarus.

2. Naglių gamtos rezervatas - pilkosios kopos ir užpustyti kaimai

❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*

- *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra*
- *Kultūriniai dariniai*
- *Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai*

- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* Kuršių nerijos ir vėlesnis didžiųjų slenkančių kopų formavimasis ir slinkimas link Kurši marių, ragų ir palvių susiformavimas; gyvenviečių užpustymas; tebesitęsiantys natūralūs gamtiniai procesai natūraliose kopų buveinėse.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* lyginant su kitomis vietomis, Naglių gamtos rezervate plytinčios kopos beveik nepalietos žmogaus veiklos, todėl yra ypač vertingos savo pirmapradiškumu ir apsuptimi.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* puikiai reprezentuoja neatsakingos žmogaus veiklos sukeltos ekologinės nelaimės pasekmes – užpustytos keturios kaimų vietos (archeologinis paveldas); senųjų dirvožemių atodangos; natūralūs gamtiniai procesai – natūrali kopų buveinių kaita; savita smėlynų augalija ir gyvūnija.

Nuo XVI a. žmogaus veikla pusiasalyje vis intensyvėjo – vyko masiniai miškų kirtimai, intensyvi gyvulių ganiava, dervos ir medžio anglies gavyba, sakinimas, miško gaisrai. Prie augalijos niokojimo prisidėjo ir bitininkystės tikslais vykdomi viržynų deginimai. Nors jau XVI a. nerijoje galiojo tam tikri apribojimai miško kirtimui, o Šarkuvos miškas jau 1624 m. paskelbtas draustiniu, tačiau augalijos naikinimas vyko ir toliau. 1794 m. Prūsijos ūkių inspektorius Karlas Nankė rašė, kad „...prūsų valstietis neturėjo jokio supratimo apie miško taupymą“. Ypač nerijos miškai nukentėjo per Septynerių metų karą (1756-1763 m.), kuomet jie tapo medienos žaliavos šaltiniu. Per beveik dviejų šimtmečių miškų naikinimo laikotarpį, nerijos miškingumas sumažėjo nuo 75 (1605 m.) iki 10 proc. (1834 m.). Kuršių nerijoje ant senųjų parabolinių kopų formuojasi naujos slenkančios kopos, palaidodamos senus dirvožemius ir miškų liekanas. Per 1706-1846 m. laikotarpį smėlio audrų aukomis tapo net 14 kaimų. XVIII a. smėlyje buvo palaidota Senoji Nida (1678m., 1732 m.), Preidynė (1695 m.), Senieji Nagliai, arba Agila (1728 m.), Lotmiškis (1762 m.), Karvaičiai (1797 m.), Senieji Kuncai (1825 m.), Gausutė (1830m.), Nagliai (1846 m.), Naujieji Nagliai (1854 m.), Senoji Pilkopė (1588 m.), Pilkopė (1897 m.), Šarkuva, Smiltynė.

Net **keturias gyvenvietes ir dvejus kapinaites palaidojo** tarp Juodkrantės ir Pervalkos plytinčios kopos, dabar - Naglių gamtos rezervatas. Kadaise čia buvo Naglių kaimas, kurio gyventojai nuolat kėlėsi iš vienos vietos į kitą, o galiausiai – visai apleido kaimą. Taigi per 180 metų istoriją kaimas nukeliavo 6-7 km į pietus ir per septynias kartas gyventojai keturis kartus turėjo palikti savo namus. Paskutiniųjų – Naujųjų Naglių gyventojai savo tėviškę apleido tik 1854 m. Dalis jų apsistojo šiauriniame Nidos gale, įkurdami Purvynę. Vėliau dalis persikėlė į toliau į pietus ir įkūrė Preilos gyvenvietę, paskutiniai įkūrė Pervalką.

Vykdamt smėlynų apželdinimo darbus XIX a. antroje pusėje kopų ruožas tarp Juodkrantės ir Pervalkos išliko beveik nepalietas – nebeliko gyvenviečių, kurias reikėtų apsaugoti. Čia daugiausia dėmesio buvo skiriama apsauginio kopagūbrio formavimui. Todėl iki šiol šioje vietoje plytinčiame Naglių gamtos rezervate galima pamatyti natūralią kopų evoliuciją, jo apylinkės pasižymi unikaliais biotopais. Čia išskirtos net 7 tipų europinės svarbos buveinės:

Užuomazginės pustomos kopos formuojasi pajūrio paplūdimyje ir prieškopėje (apsauginio kopagūbrio vakarinėje pusėje). Tai natūraliai, be žmogaus įtakos, susidariusios eolinės formos. Charakteringi augalai - sultingoji jūrasmiltė (*Honckenia peploides*), baltijinė stoklė (*Cacile baltica*). Su baltijine stokle tampriai susijęs į Lietuvos Raudonąją knygą įrašytas drugys - pajūrinis dirvinukas (*Agrotis ripae*).

Baltosios kopos užima apsauginio kopagūbrio vakarinį šlaitą ir išpustytas kopų vietas. Būdingos rūšys - pajūrinė smiltlendrė (*Ammophyla arenaria*, *A. baltica*) ir smiltynine rugiaveide (*Elymus arenarius*). Baltosiose kopose auga Lietuvoje ir Europoje reta baltijinė

linažolė (*Linaria loeseli*). Čia sutinkamos į Lietuvos Raudonąją knygą įrašyti vabzdžiai - smėlinė auslinda (*Labidura riparia* Pall), margasis grambuolys (*Polyphylla fullo*).

Pilkųjų kopų buveinėje formuojasi stabilios, rūšių gausa pasižyminčios smėlynų bendrijos, ant smėlio paviršiaus kaupiasi negyvos augalų dalys. Kerpės ir samanų sudaro beveik ištisinę dangą. Būdingos augalų rūšys - smiltyninis šepetukas (*Corynephorus canescens*), smiltyninė viksva (*Carex arenaria*), polesinis eraičinas (*Festuca polesica*) ir kt. Peri retas Lietuvoje dirvoninis kalviukas (*Anthus campestris* L.).

Kopų varnauogynai – tai kopų užaugimo stadija. Pagrindinės rūšys - juodoji varnauogė (*Empetrum nigrum*), smiltyninė viksva.

Kopų gluosnynai išsidėstę visoje teritorijoje nedideliais ploteliais. Guotus formuoja pelkinis gluosnis (*Salix rosmarinifolia*). Į šiuos krūmynus kartais įsiterpia pajūrinis gluosnis, plaukuotasis beržas ir kt. Pajūrio gluosnynai sudaro kompleksus su kitomis buveinėmis - baltosiomis, pilkosiomis kopomis, varnauogynais.

Medžiais apaugusios pajūrio kopos priskiriami visų vystymosi stadijų miškai, augantys pajūrio smėlynuose. Kauburėtosios palvės dalyje ir jos duburiuose medynus dažniausiai formuoja karpotasis ir plaukuotasis beržas, paprastoji pušis. Kitą medynų tipą sudaro varnauoginiai pušynai, kurie skiriasi apatinio ardo sudėtimi. Drėgnose palvės vietose formuojasi plaukuotojo beržo ir juodalksnio medynai. Sutinkamos retos rūšys - jūrinis erelis (*Haliaëtus albicilla* L.) , sketsakalis (*Falco subbuteo*).

Drėgnos tarpkopės formuojasi įlomėse pajūrio ir pamario palvėse. Būdingos rūšys- lieknoji viksva (*Carex gracilis*), baltijinis vikšris (*Juncus balticus*), nendrė, geltonasis vilkdalgis (*Iris pseudacorus*) ir kt. Reta rūšis - pelkinė šindra (Peplis portula).

Naglių rezervate esančios aukščiau minėtos buveinės atskleidžia natūralią kopų evoliuciją nuo baltųjų iki medžiais apaugusių pajūrio kopų. Tai natūrali augalijos kaita - sukcesija. Lietuva yra miškų juostoje, todėl visi augalijos ir miško nepalieti kampeliai ankščiau ar vėliau pasiglemžiami gamtos. Tas pats procesas vyksta ir kopose. Pradžioje čia įsitvirtina smėliamėgės, užpustymo nebijančios žolės, vėliau atkeliauja krūmai, o galiausiai – medžiai. Daugelyje vietų kopų užaugimo procesą stengiamasi pristabdyti – Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija vykdo sumedėjusios augalijos šalinimo darbus.

Eidami pažintiniu taku Naglių gamtos rezervate pamatysite ne tik kopų buveinoms būdingą augaliją ir gyvūniją, bet kai kuriose vietose galima aptikti ir **senųjų dirvožemių liekanas**. Jie iliustruoja ilgą Kuršių nerijos formavimosi istoriją. Nerijoje atlikti tyrimai rodo, kad vietomis esama net iki septynių smėlio užpustytų senojo dirvožemio sluoksnių. Šie sluoksniai rodo, kad senasis kopų miškas dideliame plote buvo sunaikintas ir užpustytas smėlio, ant kurio vėliau susidarė naujo miško dirvožemis. Tai Kuršių nerijoje pasikartojo mažiausiai 3-4 kartus.

Vieta: krašto kelio Klaipėda - Nida 31 km., rytinė pusė.

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu.

Automobilių stovėjimo aikštelė yra pažintinio tako pradžioje, šali pagrindinio kelio. Stovėjimo laikas ribojamas iki 2 val.

Ties šia stovėjimo aikštele pagrindinį kelią kerta dviračių trasa EuroVelo 10.

Artimiausia gyvenvietė Pervalka.

3. Didžiosios kopos

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra*
 - *Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* didžiųjų slenkančių kopų formavimasis ir slinkimas link Kurši marių, ragų ir palvių susiformavimas, vėlesni smėlynų sutvirtinimo ir kopų apželdinimo darbai, kopų buveinėse tebesitęsiantys natūralūs gamtiniai procesai.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* formavosi XVI-XVIII a. kaip neatsakingos žmogaus veiklos padarinys. XIX a. dalis kopų buvo apželdinta, išlaikant formą, tačiau suteikiant joms kitą medžiagiškumą. Didžiosios kopos yra raiškiausias nerijos reljefo elementas savo forma, masteliu ir reikšmingumu.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* mena pražūtingą žmogaus veiklą, užpustytas gyvenvietes, su Kuršių nerijos kraštovaizdžio formavimosi istorija susijusius įvykius, smėlynų sutvirtinimo darbus; yra labai reikšmingas geologiniu, gamtiniu ir aplinkosauginio požiūriu.

Didysis kopagūbris - ypač raiški Kuršių nerijos reljefo forma. Tai smėlynai, pasiglemžę nerijos miškus, gyvenvietes ir senąsias parabolines kopas. Šių naujų kopų formavimosi procesas prasidėjo XVI a., kuomet pamažu buvo naikinamas natūralus barjeras – miškas.

Didžiųjų kopų formavimasis prasidėjo jūros pakrantėje. Čia jūra į krantą nuolat išmeta vis naujas smėlio mases. Išdžiuvusias smėlio smilteles vėjas pradeda ridenti ir visos smėlio masės pradeda judėti pavėjui. Stambesne ir sunkesnes smilteles vėjas tik ridena, o smulkesnes ir lengvesnes – pakelia į orą ir permeta net už keletą metrų. Didesnis smėlio kiekis skrieja žemės paviršiumi maždaug 20 cm aukščio sluoksniu.

Pradžioje smėlis kaupėsi į kalveles, kurios ilgainiui susijungė į vis labiau augančias kopų grandines. Šios smėlio masės, pakeliui nesutikdamos jokio pasipriešinimo sparčiai ėmė judėti link marių. Tose vietose, kur kelias buvo atviras, keliaujantys smėlynai suformavo marių ragus. Kitose vietose kaupėsi į 30-40 m aukščio kopas, kurių slinkties priežastis yra fizinės kopų savybės. Kalnų priešvėjinis šlaitas visuomet yra ilgesnis ir nuožulnesnis, jo nuolydžio kampas nebūna didesnis nei 10° , o jos užvėjinis šlaitas yra siauras, status, nuolydžio kampas 30° – 40° . Vėjo pusės šlaito smėlis yra susigulėjęs ir pats šlaito paviršius neklampus, o užvėjiniame šlaite smėlis birus, šlaito paviršius klampus, nes čia kaupiasi vis nauji smėlio kiekiai. Toks smėlio pernešimas iš priešvėjinio šlaito į užvėjinį ir yra visos kopos slinkimo priežastis. Kopos slinkimo kryptis ir greitis priklauso nuo vyraujančių vėjų krypties ir stiprumo. Kuršių nerijoje kopos slinkdavo iki 15 m per metus greičiu.

Didžiųjų kopų masyvu galite pasigrožėti Nidos šiaurinėje dalyje esančiame Parnidžio kraštovaizdžio draustinyje. Geriausia apžvalgos vieta – Parnidžio kopa. Draustinis pasižymi estetiškai vertingu kraštovaizdžiu, kuriame išryškėja šiaurinėje dalyje kalnapušėmis apželdintas, pietinėje – pustomas smėlio kopagūbris. Tai vienintelė vieta nacionaliniame parke, kur iki šiol išlikusi **pustomų kopų grandinė**. Nuo Parnidžio kopos į pietus atsiveria Grobšto gamtos rezervate esančių pustomų kopų vaizdas, o esant geram matomumui, matosi net Rusijos Federacijos dalyje plytintys smėlynai. Žmonėms leidžiama lankytis tik Parnidžio kraštovaizdžio draustinyje, rezervato ribą kirsti griežtai draudžiama.

Pustomos kopos ypač jautriai reaguoja į žmonių lankymąsi. Mokslininkų paskaičiavimais, kiekvienas žmogus lipdamas arba leisdamasis stačiais kopų šlaitais, išjudina kelias tonas smėlio. Žmogaus ir vėjo dėka nuostabios nerijos kopos metai iš metų žemėja. Tai iliustruoja Parnidžio kopos šiaurinėje papėdėje stovinčiame stende esančios nuotraukos, rodančios tų pačių kopų vaizdą XX a. 7-ame deš. ir po 40 metų. Siekiant kuo ilgiau išsaugoti įspūdingus Parnidžio kopos smėlynus, lankytojams draudžiama lipti ir kopti kopų šlaitais.

Ten kur Parnidžio kopa statmenai nusileidžia į marias, marių pakrantėje galima pamatyti gitijos (marių mergelio) išspaudų. Didžiojo kopagūbrio kopos, slinkdamos slegia gitijos sluoksnį. Ties marių kranto linija, sumažėjus pasipriešinimui, gitija išspaudžiama į paviršių. Taip susiformavo gitijos atodangos, kurių aukštis kai kuriose vietose siekia 2-3 m. Marių pakrantė ties atodanga atrodo lyg akmenuota – nusėta įvairaus dydžio apvaliais gitijos gabaliukais. Ši vieta ypač įdomi Kuršių nerijos geologiniu susiformavimu besidomintiems lankytojams.

Ant Parnidžio kopos viršūnės įrengtoje apžvalgos aikštelėje 1995 m. pastatytas saulės laikrodis. Šios idėjos autorius architektas R.Krištopavičius, skulptorius K.Pūdymas, astronominius skaičiavimus atliko R.Klimka. Vieta buvo pasirinkta neatsitiktinai – Kuršių nerija yra vienintelė vieta Lietuvoje, kur saulė leidžiasi ir teka nuo vandens paviršiaus. Stela yra išmarginta kalendorinių švenčių simboliais, nukopijuotais nuo medinių runų kalendorių. 1999 m. gruodžio 4 d. per Kuršių neriją praūžęs uraganas nugriovė stelos viršutinę dalį, ji atstatyta 2010 m.

Šiaurinėje Parnidžio kopos papėdėje plyti Tylos slėnis. Tai rami, kopų apsupta vieta. Pietinėje pusėje, kopų vingio lomoje yra Mirties slėnis. Čia 1916 m. veikė karo belaisvių prancūzų stovykla, vėliau čia atkelti rusų karo belaisviai. Iki 1917 m. vokiečių prižiūrimi kaliniai daugiausia dirbo kopų apželdinime.

Parnidžio kopa yra puiki vieta stebėti rudenines ir pavasarinės paukščių migracijas. Kuršių nerija yra žinoma, kaip Baltijos-Baltosios jūros **paukščių migracijos kelias**. Paskaičiuota, kad skrydžiams palankiu oru šiuo dangaus keliu per vieną rudens dieną pralekia net apie milijoną paukščių. Intensyviausias kelionių laikas - balandžio mėn. ir rugsėjo antroji pusė-spalis. Kuršių nerijoje stebima apie 150 rūšių migrantų. Pavasariinių, o ypač rudeninių migracijų metu galima pamatyti didelius kikilių (*Fringilla*), zylių (*Parus*) pulkus ir juos lydinčius paukštvanagius (*Accipiter nisus*). Danguje dažnai sklando suopiai (*Buteo*), pralekia ereliai žuvininkai (*Pandion haliaëtus*), sketsakaliai (*Falco subbuteo*), lingės (*Circus*). Daugeliui ornitologų Kuršių nerija svarbi ir tuo, kad Rasytėje 1901 m. buvo įkurta pirmoji Europoje paukščių žiedavimo stotis, kuriai ilgą laiką vadovavo prof. J. Tynemanas (J. Thienemann).

Vieta: į pietus nuo Nidos gyvenvietės (apie 1,5 km nuo gyvenvietės), Parnidžio kraštovaizdžio draustinis.

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis.

Ant Parnidžio kopos įrengta automobilių parkavimo aikštelė. Tačiau vasaros metu dažnai būna perpildyta. Rekomenduojama palikti autobusus ar automobilius parkavimo aikštelėje ties pietiniu įvažiavimu į Nidos gyvenvietę, toliau - keliauti pėsčiomis.

Dviratininkams vieta pasiekama tik važiuojant pagrindiniu užvažiavimu į parkavimo aikštelę ant Parnidžio kopos.

Pėstiesiems būtina atkreipti dėmesį, kad nuo Nidos gyvenvietės galima pasiekti dviem keliais: 1. per mišką einant nužymėtu „Parnidžio pažintiniu taku“ (nuo parkavimo aikštelės ties pietiniu įvažiavimu į Nidos gyvenvietę); 2. pamariu, laiptais į Parnidžio kopą. Pastarasis maršrutas nerekomenduojamas sunkiai vaikščiojantiems asmenims.

4. Nidos senamiestis - žvejų kaimas

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra*
 - *Kultūriniai dariniai*
 - *Socialinės-kultūrinės tradicijos*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* gyvenviečių ir sodybų urbanistinė struktūra, siekiant prisitaikyti prie specifinių gamtinių sąlygų; žvejų sodybų formos ir architektūros pokyčiai keičiantis funkcinėi pastatų paskirčiai; pastatų dekoru svarbos augimas ir tolimesnė žvejų kaimo evoliucija, atspindinti vietos socialines-kultūrinės tradicijas.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* Nidos senamiestis išlaikęs žvejų kaimui būdingą urbanistinę struktūrą, etninę architektūrą; pastatai statyti naudojant tradicines medžiagas ir sudaro vientisą kompleksą, atspindintį XX a. 3-4 deš. besikeičiančią žvejų kaimo aplinką.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* urbanistinė struktūra, pastatų išdėstymas, etninės architektūros elementai, atspindintys vietos gyventojų socialines-kultūrinės tradicijas.

Iš istorinių šaltinių žinomi 1429 m. ir 1437 m. Nidos smuklės paminėjimai. Kaimas buvo įsikūręs netoli jūros, apie 2 km į pietus nuo dabartinės Nidos. 1673 – 1676 m. šis kaimas buvo užpustytas, o jos gyventojai persikėlė marių link, apie 500 m arčiau Mirties slėnio. XVIII a. pr. smėlis užpustė ir šią vietą.

Apie 1732 m. dalis nidiškių perkėlė Nidą į dabartinę vietą. Joje ėmė veikti (perkelta iš užpustytų Kuncų) pašto stotis, mokykla (1743 m.). Gyventojų skaičius pradėjo augti. Tačiau nepaliaujamai kertamas miškas, gyvulių ganymas, skatino tolimesnį smėlio plitimą. Jis vėl tapo pagrindiniu Nidos priešu. Tuo metu dalis nuo smėlio bėgančių nidiškių įkūrė Skruzdynės kaimą. Apie 1830 m. 5 išeivių iš užpustytų Naujųjų Naglių šeimos įkūrė Purvynės kaimą.

Toks nestabilus gyvenimas atsiliepė ir anuometinėms kopininkų sodyboms – nebebuvo prasmės kurtis ilgiems laikams, statyti tvirtus ir ilgaamžius pastatus. Daug kur gyventa nedidelėse trobelėse, kurioms statyti naudota įvairiausia medžiaga (pavyzdžiui, lentgaliai iš sudužusių laivų ar nusenusių valčių). Nedidelės sodybos padrikai glausdavosi saugesnėse vietose. Kai XIX a. pradėta želdinti kopas, gyvenimas Kuršių nerijoje palaipsniui stabilizavosi – kūrėsi pastovesnės gyvenvietės bei sodybos.

Žvejų sodybų tipas galutinai susiformavo tik XVIII a. pab. – XIX a. vid. Jį įtakojo gyvenimo sąlygų kaita. Skirtingai nei žemyno ūkininkai, žvejai savo sodybose apsiėjo su mažiau pastatų, tačiau po vienu stogu įrengdavo daugiau patalpų. Tai lėmė skirtingas ūkio vedimas bei medienos trūkumas.

Žvejo sodybos planas buvo kitoks nei ūkininko - sklypas siauras ir ilgas. Buvo stengiamasi turėti patogius priėjimus prie marių kranto, prieplaukų. Ūkiniai pastatai – rūkykla (būkinė), tvartas, rečiau daržinė statomi arčiau marių. Čia įrengiamos ir džiovyklos tinklams. Gyvenamas namas stovėjo vienu galu į marias, kitu – į gatvę. Viduryje sklypo buvo paliekama vietos daržui, uogų krūmams, žvejybos tinklų džiovinimui. Sklypų ribas paprastai žymėdavo gluosnių tvorelės, nuo XIX a. pab. - dažniausiai medinės tvorelės ar gyvatvorės. Kartais sodybų sklypai būdavo aptverti senais žvejų tinklais.

Pastatai buvo mediniai, sienos – tašytų pušies rąstų, stogai dengti šiaudais ar nendrėmis. Tradicinis nerijos žvejų gyvenamas namas buvo dviejų galų dūminė pirčia. Ties viduriu jis turėjo du įėjimus iš šonų bei didelę stoginę. Namuose įrengiamas didelis prieangis, be grindų, kurio viduje paprastai buvo taisomi žvejybos tinklai. Prieangis, pastogės taip pat naudotos tinklams džauti, aruodams įrengti, gironomis malti. Mažiau turtingų žvejų namas, tvartas, daržinė buvo statoma viename ilgame trobesyje. Gyvenamojo namo stoginėje buvo laikomi, aprūkomi tinklai. XIX a. vid. – XX a. pr. išnykus čiukurui bei įsivyravus krosnims tinklai buvo aprūkomi kitose trobesiuose. Trobesius žvejai puošdavo įjaustinėdami architektūrines detales, pvz. kraigą lėkiais (dažnai pasirenkamas sukryžiuotų žirgelių galvų motyvas) ir t.t. Daugelis ornamentų atliko maginę – apsauginę funkciją.

Kurorto reikmės ir naujos statybinės medžiagos lėmė statinių išdėstymo žvejų sodybose ir kaimuose tradicijų ir kraštovaizdžio pokyčius. Gyvenviečių aplinka ir įsiliejimas į kraštovaizdį pakito – namai pradėti statyti atokiau nuo marių, arčiau pajūrio kelio, atgręžtus į marias ar kelią, taip paneigiant senąsias žvejų gyvenviečių tradicijas. Žvejų namai pradėti didinti, įrengiamos mansardos, pristatomos ir didinamos verandos. Pastatų sienos apkalamos lentomis, stogai su čiukuru keičiami stačiašlaičiais, nendrės keičiamos čerpėmis. Išorinės sienos dažniausiai būdavo dažomos tamsiai ruda ar tamsiai mėlyna spalvomis, puošiama perforuotomis smailėmis, taip vadinamais „žirgeliais“, vėtrungės drožinėjamos augalų motyvais, langų rėmai dažomi baltai ir mėlynai. Žvejų sodybos aptveriamos medinėmis, rudai dažytomis tvoromis baltais smaigaliais. Atsirado žvejų sodybų ir vilų hybridų – vasarnamių. Sodybų sklypai padidėjo ir tapo pritaikyti vasaros poilsiui.

Dauguma šiuo metu Nidoje išlikusių kultūrinę vertę turinčių pastatų statyti XIX a. pab. – XX a. pr. Jie buvo rekonstruoti, padidinti ar netgi perstatyti XX a. 3-4 dešimtmetyje.

XIX a. pab. – XX a. pr. Kuršių nerijos žvejų kaimą puikiai reprezentuoja **pietinė Nidos gyvenvietės dalis**, seniau vadinta Atragiū. Ji išlaikė griežtą stačiakampę plano struktūrą, taisyklingą gatvių tinklą, vientisą vienaukštį apstatymą. Tai vertingiausių urbanistikos ir etninės architektūros paveldu išsiskirianti Kuršių nerijos gyvenvietė – tarsi etninės architektūros muziejus po atviru dangumi.

Senąją Kuršių nerijos žvejų gyvenviečių architektūrą geriausiai iliustruoja **Žvejo etnografinė sodyba** (Naglių g. 4). Pagrindinis šios sodybos pastatas – gyvenamasis namas, statytas 1900 m. Tačiau aštunto dešimtmečio pradžioje ledo lytis jį sugriovė. Tuomet jame gyvenusi Davydovų šeima buvo iškelta kitur, o namą atstačius čia įrengta etnografinė sodyba.

Senasis pastatas buvo nepilnų dviejų galų gyvenamasis namas. Vėliau prie jo pristatytas dar vienas – lygiai toks pats. Toks naujų patalpų pristatymas atitinka senas tradicijas, kuomet vaikai sukurdavo savą šeimą. Remiantis etnografinėmis analogijomis buvo atkurta šio gyvenamojo namo vakarinė dalis, šulinys, aplinka.

Senoje dalyje įkurta ekspozicija supažindina lankytoją su nerijos žvejų buitimi. Name yra šešios patalpos; keturios vienoje pusėje, dvi – kitoje. Jas skiria koridorius. Jei įėjęs pasuksi į kairę, atsidursi virtuvėje, kurioje stovi baltų glazūruotų koklių viryklė su duonkepe krosnimi. Už virtuvės esanti patalpa vadinama “magia stuba” (mažoji stuba), antras kambarys – tai “diža stuba” (didžioji stuba), ketvirta patalpa – pristubė. Ji greta virtuvės, tarp didžiosios stubos ir koridoriaus. Visos patalpos įrengtos taip, kad atspindėtų senųjų žvejų gyvenimą. Čia pamatysi jų baldus, indus bei kitus ūkyje naudotus daiktus.

Vieta: Nidos gyvenvietės pietinė dalis, Naglių ir Lotmiškio gatvės.

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis, visuomeniniu transportu.

Vasaros sezono metu automobilių parkavimas ribotas, autobusų įvažiavimas į Nidos gyvenvietę

draudžiamas.

Alternatyvūs objektai: Preilos ir Pervalkos senosios dalys, Juodkrantės pietinė dalis.

5. Neringos istorijos muziejus – žvejba, žvejbos atributai

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Socialinės-kultūrinės tradicijos.*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* burinė valtis – svarbus Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementas, kartu su vėtrungėmis reprezentuojantis vietos gyventojų socialines-kultūrinės tradicijas, aplinkos pokyčius ir jos evoliuciją, yra svarbus jūrinio paveldo elementas. Svarbi vėtrungės, kaip kontrolei skirtos priemonės transformacija į originalią ir išskirtinę dekoruotą detalę, pavirtusia visos nerijos simboliu ir, kartu su kurėnu, išskirtiniu kultūrinio kraštovaizdžio elementu.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* plokščiadugniai Kuršių nerijos laivai žinomi nuo XVI a., o vėtrungės nuo 1844 m. Technikos vystymosi ir žvejbos amato pokyčių pasėkoje burvaltės su vėtrungėmis prarado savo tiesioginę paskirtį. Plokščiadugniai laivai ir vėtrungės tapo muziejiniu eksponatu ir turistiniu objektu, tačiau šiuolaikiniai meistrai siekia išlaikyti jų formą, naudoti originalias medžiagas, atkurti ir išlaikyti statymo ir gamybos tradicijas.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* burvaltės buvo vienas pagrindinių kopininkų pragyvenimo šaltiniu ir turtu, taip pat svarbi buvo žvejbos įranga ir su žvejbos amatu susiję darbai bei tradicijos. Kurėnai su spalvinga vėtrunge stiebo viršūnėje ilgainiui tapo neatskiriama Kuršių nerijos panoramos puošmena, svarbiu jūrinio paveldo elementu.

Kuršių nerijos gyventojams ilgą laiką pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu ir užsiėmimu buvo žvejba, o valtis - vienas svarbiausių buitinių atributų. Jomis plaukdavo į žvejų, susisiekdavo su žemynu, iš Nemuno deltos pievų gabenosi šieną, perveždavo gyvulius ir pan. Kuršių mariose vyravo **plokščiadugniai laivai**. Pirmas plokščiadugnių marių laivų atvaizdas aptinkamas viename XVI a. žemėlapyje. Savo forma, grimzle šie laivai buvo labiausiai pritaikyti marių sąlygoms. Nerijos žvejai naudojami bradinėmis, kiudelinėmis, venterinėmis valtimis bei **kurėnais** (korno valte). Jų pavadinimas priklausė nuo to, kokį tinklą traukdavo burinė valtis. Pagal paskirtį valtis buvo statomos skirtingų dydžių. Pavyzdžiui, kurėnas – didžiausia valtis - siekdavo iki 10 metrų ilgio ir 3 m pločio, bortų aukštis iki 1.3 m. Ji turėjusi vieną pagrindinį stiebą, o kartais ir mažesnę priekinę burei, raginiu vadinamą. Valties vidus turėjęs tris dalis: rūmą, lodą ir pamenę. Jos pirmagalvyje būdavo įrengtas nedidelis denis su sienele ir durelėmis. Tai – paragė, savotiška kurėno kajutė aprangai, maistui ir kitiems būtiniesiems daiktams laikyti. Kadangi žvejams tekdavo valtyje ir maistą galintis, būta ir tam skirtos vietos, pelene vadinamos.

Kurėnu vienu metu plaukdavo 4-5 žvejai. Paprastai žvejodavo poromis po dvi valtis, o į žūklę plaukdavo visi kartu vieno ar net kelių kaimų žvejai. Ji trukdavo kartais kelias dienas, bet šeštadienį vakare žmonės būtinai grįždavo namo.

Laikydami tradicinių schemų, patyrę meistrai kurėną pastatydavo per vieną mėnesį. Toks laivas kainuodavo tiek pat, kiek ir žvejo namas. Formą, tipą, dydį žvejas nusakydavo meistrai pats.

Labai svarbi plokščiadugnių valčių atributas – **vėtrungės**. Jos puošdavo kurėnų, bradinių bei kiudelinių valčių stiebo viršūnes. 1844 m. vėtrunges, kartu su kitais laivo atpažinimo ženklais (numeriu ir gyvenvietės pavadinimo trumpiniu ant burės ir laivo korpuso) įvedė žvejybos inspekcija tam, kad žvejai nepažeidintų žvejybos plotų ribų.

Pradžioje vėtrungė būdavo daroma iš skardos ir dažoma juodai balta spalva, nuostatų nurodytu raštu. Jos gale pritvirtinama raudonos ir baltos spalvos vėliavėlė, kurios ilgis ir plotis toks pat, kaip ir skardinio ženklo. Vėliau žvejai pradėjo puošti viršutinę ir priešvėjinę jos dalį įmantriais mediniais raižiniais. Raižiniuose susipynė valstybingumo, religinių simbolių, stilizuotų aplinkos objektų motyvai. Iš jų galima buvo sužinoti apie kurėno savininko šeimą, jo turtinę padėtį. Vėliau simboliką pakeičia romantika. Vėtrungės turėjo beveik pastovius matmenis: ilgis – 114-116 cm (su vėliavėle – 218-220 cm), aukštis – 40-45 cm. Po I-ojo Pasaulinio karo skiriamieji ženklai sumažėjo. XIX a. pab. nerijos vėtrunges žvejai ėmė spalvinti ir gaminti kaip suvenyrus poilsiautojams, jų gamyba atitrūksta nuo senųjų tradicijų, komponuojamos laisviau, dažnai atsisakoma senųjų motyvų.

Su plokščiadugnėmis valtimis žvejota maždaug iki 1956 m. Šiuo metu mariose galime išvysti tik tris kurėnus, bei vieną venterinę valtį. Šiaurinės Kuršių nerijos kaimų kurėnų vėtrungių ženklus įamžino Neringos miesto herbas.

Iki šių laikų išlikusias originalias vėtrunges saugo **Neringos istorijos muziejus**. Čia taip pat įrengta ekspozicija, pasakojanti apie Kuršių nerijos žvejų gyvenimą – pristatomi žvejybiniai laivai, žvejybos įrankiai ir kiti atributai, naudoti kasdieniame žvejų gyvenime.

Vieta: Pamaro g. 53, Neringa, Nida

Tel.: (8 469) 52 372, (8 469) 51 162, El. paštas neringosismuz@zebra.lt

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis, visuomeniniu transportu.

Vasaros sezono metu automobilių parkavimas ribotas, autobusų įvažiavimas į Nidos gyvenvietę draudžiamas.

Alternatyvūs objektai:

Apie kurėnų vėtrunges išsamią informaciją galima gauti **Vėtrungių galerijoje Juodkrantėje** (L. Rėzos g. 13, Juodkrantė, www.autentic.lt). Lietuvos Pajūrio žvejų gyvenimas pristatomas **Etnografinėje pajūrio žvejo sodyboje Smiltynėje** (Smiltynės g. 3, Smiltynė, www.muziejus.lt), o šalia jos - žvejybos laivų aikštelėje galima pamatyti kurėną. Autentiškus senus žvejybinius plokščiadugnius laivus ir vėtrunges galima pamatyti **Žvejo etnografinėje sodyboje Nidoje** (Naglių g.4, Nida).

6. Nidos etnografinės kapinės ir bažnyčia - krikštai, religija

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Kultūriniai dariniai*
 - *Socialinės-kultūrinės tradicijos*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* nuo pagoniškos iki krikščioniškos bendruomenės susiformavimo su aiškiais senosios tikybos reliktais – krikštų tradicija. Krikštuose vyraujantys gamtiniai motyvai ir jų gamybos medžiagos rodo glaudų vietinių gyventojų ryšį su Kuršių nerijos kraštovaizdžiu, jų pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį, taip formuodami ryškų kultūrinį kraštovaizdžio darinį.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* krikštų statymo

tradicija žinoma nuo XVI a., objektai autentiški savo forma, medžiagomis ir atlikimu. Puikiai dera aplinkoje, kartu su maldos namais iliustruoja kuršių bendruomenės pasaulėjautą ir glaudų ryšį su kraštovaizdžiu, sudaro vieningą kultūrinį kompleksą.

- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa*: antkapiniai paminklai, bažnyčios istorija iliustruoja vietinės bendruomenės evoliuciją, Nidos gyvenvietės raidą, vietos žmonių socialines-kultūrinės tradicijas, tikybos vaidmenį jų gyvenime.

XVI – XVIII a. nerijos gyventojų pamaldumas nebuvo labai didelis. Tai susiję su tuo, kad maldos namai buvo ne kiekviename kaime, o ir dvasininkai esamas koplyčias ar bažnyčias lankydavo gana retai. 1742 m. Karvaičių kunigas skundėsi, kad bažnyčią prastai lanko ne tik tolimesnių kaimų žmonės, bet net ir tame pačiame kaime gyvenantys, o jo veiklai trukdė ne tik kaimiečių atsilikimas, bet ir prietaringumas. Tačiau XIX a. viduryje keliautojai kuršininkų **pamaldumą** jau mini kaip neatskiriamą jų charakterio bruožą - žmogui nenuėiti į bažnyčią buvo neįsivaizduojamas dalykas, ji visada buvo apypilnė. Didelė nerijos gyventojų religingumą pastebėjo ir XX a. pr. pradėję čia lankytis lietuviai: „labai dievobaimingi ir prietaringi“.

Nidoje pirmieji maldos namai buvo įkurti 1835 m. Kuvertui priklausiusiame name. Savarankiška Nidos parapija įsteigta 1854 m. Senajam bažnyčios pastatui sunykus liuteronų kunigas Gustav Echternach ėmėsi naujos bažnyčios statybos, kuri buvo pašventinta 1888 m. spalio 10 d. Jos interjerui jaukumo teikė medinės lubos, langų vitražai, dalininko E. Molenhauerio paveikslas „Kristus tiesia ranką apaštalui Petriui, bijančiam nuskęsti“. Bažnyčioje buvo įrengti puikūs Karaliaučiaus firmos „Gebauer“ vargonai bei kaizerio žmonos Viktorijos dovana – trys šviestuvai. Dabar bažnyčioje kaba tikslios jų kopijos, pagamintos pagal pokariu išlikusį originalą. Pamaldos bažnyčioje vyko iki 1962 m. 1969 m. čia įkurtas kraštotyros muziejus, kuris padėjo išsaugoti pastatą nuo visiško suniokojimo. Bažnyčia tikintiesiems vėl gražinta 1989 m. Šiuo metu ji priklauso evangelikų liuteronų bendruomenei.

Vienas svarbiausių vietos gyventojų religijos atspindžių šalia maldos namų yra antkapiniai paminklai, o Kuršių nerijoje jie buvo ypatingi, vadinami **krikštais**. Istoriniuose šaltiniuose šiuo vardu jie minimi nuo XVI a. Iki XVII a. krikštai buvo išplitę ne tik Mažojoje Lietuvoje, bet ir vakarų Žemaitijoje. Vėliau jų statymo arealas susiaurėjo ir XX a. pr. krikštais kapus ženklino jau tik pamario, Nemuno deltos, Tilžės apylinkių ir Kuršių nerijos gyventojai.

Priklausomai nuo regiono, krikštų forma, jų puošybos elementai kito. Tačiau net iki XX a. vid. nerijoje jų statymo tradicija nedaug keitėsi. Skirtingai nuo katalikų kryželių, krikštai buvo statomi kojūgalyje. Jie buvo pjaunami iš vienos lentos, jų kotas turėjo siekti kapo duobės dugną. Tai buvo motyvuojama tuo, kad paskutinio teismo valandą velionio dvasia galėtų patogiai įsitverti ir išlipti iš kapo duobės.

Moterims bei vyrams krikštai buvo daromi iš skirtingos medienos. Moterims iš moteriškos giminės medžio (liepos, drebulė, eglė, kt.) lentos, o vyrams iš vyriškos - ąžuolo, uosio, beržo, kt. Skyrėsi drožinių ornamentų bei marginimo dažais spalvos. Dar XVII a. ant vyrų kapų krikštuose būdavo išpjaustomos žirgų galvos, o ant moterų paminklo – paukščiai. XVII a. pab. į vyrų antkapinių paminklų formas šalia žirgų galvų įpinami ir augalų bei paukščių motyvai, o moterų krikštuose šalia išimtinai paukščių, ypač gegutės, atsiranda augalai ir širdelės. Kryželiai ant krikštų atsirado vėliau.

Krikštai buvo nedideli, juos nešdavo laidotuvių procesijoje. Pagal laidojimo papročius juos reikėdavo daryti labai greitai, todėl kai kurie būdavo ne itin kruopščiai išdrožti.

Šiuo metu restauruotus krikštus galima matyti Nidos etnografinėse kapinėse. Jų pradžia mena trečiosios Nidos įkūrimą – tai 1732 m. Po II Pasaulinio karo pasitraukus

vietos gyventojams kapinės taip pat buvo apleistos, mediniai krikštai daugelyje vietų sunykę. Krikštų istorija ir jų atstatymu bei restauracija 1975 m. rūpinosi vietos menininkas Eduardas Jonušas. Jo pastangų dėka krikštų istorija nenuėjo užmarštin. 2010 m. krikštai dar kartą restauruoti. Remiantis istorinėmis nuotraukomis atstatyti ir kapinių vartai.

Vieta: Nidos evangelikų liuteronų bažnyčia, Pamario g. 43. Kapinės - šiaurinėje bažnyčios pusėje.

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis, visuomeniniu transportu.

Vasaros sezono metu automobilių parkavimas ribotas, autobusų įvažiavimas į Nidos gyvenvietę draudžiamas.

Alternatyvūs objektai: galima aplankyti **Juodkrantės evangelikų liuteronų bažnyčią**, L. Rėzos g. 56, tačiau krikštų kitur nepamatysite.

7. Apsauginis kopagūbris

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra;*
 - *Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai.*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* žmogaus pastangas stabilizuoti smėlynų slinkimo procesą sukuriant naują kraštovaizdžio elementą – apsauginį kopagūbrį, kuris jau 200 metų atlieką savo apsauginę funkciją, nuolat yra tvarkomas ir prižiūrimas.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* apsauginis kopagūbris reprezentuoja bendrą žmogaus ir gamtos darbą ir savo forma yra autentiškas. Jo formavimui ir nuolatinei priežiūrai naudojamos natūralios vietinės medžiagos, priežiūros darbuose vadovaujamosi aiškiais principais, metodikomis. Šis objektas sudarydamas gana raiškia reljefo formą natūraliai įsikomponuoja į supančią aplinką.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* parodo griauinančias ir kuriančias gamtines jėgas, žmogaus mąstymo, techninės minties ir taikomųjų mokslų raidą, didžiules žmonių pastangas ir darbų apimtį, darnų žmogaus ir gamtos sambūvį.

Prasidėjusį masinį smėlio judėjimą nerijoje galėjo sustabdyti tik dideli kopų sutvirtinimo bei apželdinimo darbai. 1805 m. danų kilmės vyr. kopų inspektorius Sorenas Bjornas (1744-1819 m.) remdamasis prof. J. D. Titijaus atliktais bandymais, Kopenhagos botanikos prof. V. Vyborgo duomenimis ir savo Danijoje atliktais stebėjimais ir bandymais pradėjo smėlynų sutvirtinimo darbus. Vienas pagrindinių uždavinių - suformuoti **apsauginį kopagūbrį** (dar vadinama prieškope, apsauginiu pylimu, apsauginiu paplūdimio kopagūbriu), kuris atliko svarbią smėlio kaupimo ir pakrantės apsaugos funkciją.

Apsauginio kopagūbrio kūrimo darbai tęsėsi su pertraukomis. Iki 1829 m. Kranto-Šarkuvos ruože suformuotas 29 km ilgio kopagūbris. 1810-1865 m. Klaipėdos magistrato iniciatyva apsauginis kopagūbris atstatomas ir apželdinamos pavienės kopos Smiltynėje. Iki 1859 m. jis buvo pratęstas Rasytės kryptimi ir suformuotas maždaug iki Pervalkos. Juodkrantėje sukurtas atskiras 5 km ilgio ruožas. Iki 1881 m. vyko apsauginio kopagūbrio formavimo darbai nuo Kopgalio iki pusiaukelės tarp Pervalkos ir Juodkrantės, maždaug

28,5 km ilgio ruože. 1885-1892 m. kopagūbris tvarkomas tarp Preilos ir Pervalkos. Pirmasis kovos etapas su slenkančiomis kopomis tęsėsi iki 1904 m. Per šį laikotarpį visame Kuršių nerijos pajūryje suformuotas apie 98 km ilgio apsauginis kopagūbris.

Apsauginio kopagūbrio sutvirtinimo darbai buvo vykdomi tokiu būdu. Maždaug 50 – 60 m atstumu nuo jūros ir 2 m atstumu viena nuo kitos statomos dvi eilės užtvarų iš storesnių šakų ir kuolų. Užtvaros daromos tiesia linija, išilgai pajūrio. Iš pradžių jos darytos 1,26 m aukščio, su atramomis, kad vėjas jų neapverstų. Vėliau tvorų aukštis sumažintas iki 0,7 m. Tam buvo naudojami 5-6 cm storio ir 1 m ilgio kuolai. Jie sukalami apie 30 cm į smėlį, paliekant tarp kuolų 5 cm tarpą. Užtvaros paprastai buvo daromos pavasarį. Kai po 2-3 savaitių jas užnešdavo smėliu, ant susidariusių pylimų buvo vėl daromos dvi eilės tokių pačių užtvarų, kol kopa pasiekdavo 1,5 m aukštį.

Kopų inspektoriaus G. Hagenas suformulavo šias pagrindines rekomendacijas apsauginio kopagūbrio formavimo darbams:

1. Jis turi sudaryti tiesią liniją, lygiagrečią jūros krantui.
2. Jis turi būti tiek atitolęs nuo jūros, kad bangos jo neardytų – apie 30-50 m.
3. Kupos viršutinė briauna turi sudaryti horizontalę liniją. Įdubimai ir nelygumai viršutinėje briaunoje sukelia vėjo sūkurius ir dėl to susidaro išpustytų vietų ir nelygumų visame pylime.
4. Pylimo šlaitas, atkreiptas į jūrą turi būti ilgesnis ir nuožulnesnis (šlaito aukščio ir ilgio santykis 1:6), o atkreiptas į žemyną – trumpesnis ir statesnis (1:2).

Kai kopagūbrio pylimas pasiekdavo reikiamą aukštį, tų pačių metų rudenį arba pavasarį (maždaug iki gegužės mėn. vid.) kopos šlaitai buvo apželdinami smėlyje augančiomis žolėmis - pajūrine smiltlendre (*Ammophyla arenaria*, *A. baltica*) ir smiltynine rugiaveide (*Elymus arenarius*). Šios žolės pakenčia užpustymą ir gerai kerojasi. Sodinimus buvo stengiamasi vykdyti rudenį, nes tuomet prigijimas būdavo daug geresnis. Žolių sodinimo darbus daugiausia vykdavo moterys, vienu metu dirbdavo apie 300 žmonių.

Apsauginio kopagūbrio kūrimo darbams 1830 -1864 m. vadovavo H. Senftlebenas. Iš kitų vadovų minimi S.A. Krause, P.Gerhardtas. Didelės praktinės reikšmės turėjo G. Hageno suformuluotos rekomendacijos, kurių laikantis 1877 m. Klaipėdos – Juodkrantės ruože kopų inspektorius L. Dempwolfas suformavo apsauginį kopagūbrį, sėkmingai atlaikiusį 1898 – 1899 m. uraganinį štormą. 1928-1937 m. apsauginį kopagūbrį prižiūrėjo Klaipėdos uosto valdyba, įkūrusi specialią kopų inspekciją, turėjusią 50 kopų prižiūrėtojų. Čia daug pasidaravo kopų inspektorius V. Markelis

Po II Pasaulinio karo 1949 m. organizuota Miškų ūkio ministerijos miško-melioracinė ekspedicija konstatavo, kad Kuršių nerijoje yra išardyta 31 proc. visos apsauginės kopos. Nedideli ir neplaningi smėlynų sutvirtinimo ir apželdinimo darbai pradėti vykdyti jau 1949 m., tačiau jie nebuvo sėkmingi - apsauginės kopos sutvirtinimas ir apželdinimo darbas techniniam personalui buvo dar naujas bei neįprastas. Dėl to ir dėl lėšų stygiaus darbas nebuvo efektyvus. Vėliau šiuo laikotarpiu tvarkytas vietas teko iš naujo tvirtinti. Planingi darbai buvo pradėti tik 1951 metais ir tebesitęsė iki šiol. Šiuo metu už apsauginio kopagūbrio priežiūrą ir tvarkymą atsakinga Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija.

Per 200 metų apsauginio kopagūbrio formavimo ir priežiūros istorijos etapą keitėsi jo tvirtinimo metodikos, naudojamos medžiagos, tačiau iki šiol šis darbas yra vienas svarbiausių krantotvarkos darbų Kuršių nerijoje. Labai svarbu, kad kopagūbris iki šiol neprarado savo apsauginės funkcijos ir netapo tik turistiniu objektu. Jis iliustruoja tebesitęsiančią kultūrinio kraštovaizdžio evoliucijos raidą, harmoningą žmogaus ir gamtos sambūvį.

Vieta: pietinis Nidos gyvenvietės pliažas.

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis.

Yra didelė parkavimo aikštelė, patogi ir dideliems autobusams. Vasaros sezono metu stovėjimas mokamas.

Alternatyvūs objektai: per visą Kuršių neriją ilgį, bet kurioje pajūrio vietoje, išskyrus Naglių ir Grobšto gamtos rezervatų zonas). Su dideliais autobusais atvykusioms ekskursijoms dar vieta patogi vieta sustojimui plažas **ties Naująja perkėla**. Čia didelė stovėjimo aikštelė, stovi stendas, pasakojantis apie apsauginio kopagūbrio formavimą.

8. Juodkrantė - gyvenviečių evoliucija nuo pašto stoties, žvejų kaimo iki kurorto

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - *Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra;*
 - *Kultūriniai dariniai;*
 - *Socialinės-kultūrinės tradicijos.*
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus:* vietovės evoliucija nuo pašto stoties, vėliau - žvejų kaimo, į Rytų Prūsijoje gerai žinomą madingą ir savo kraštovaizdžio grožiu išsiskiriantį kurortą. Juodkrantės, kaip vasarvietės tradicijos tęsiamos ir toliau.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis, apsuptimi:* gyvenvietės architektūra atspindi kaimo transformaciją į kurortą, tai matoma pastatų formose, dekore, atlikime, naudotose medžiagose; profesionali kurortine architektūra natūraliai įsikomponavusi į gamtinę aplinką ir sudaro vientisą gamtos-kultūros-poilsio kompleksą.
- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa:* senieji žvejų namai, jų transformacija į vasarnamius, dekoratyvios vilos, poliso namai, viešbučiai ir jų istorija, poilsui pritaikyta gamtinė aplinka, urbanistinė gyvenvietės struktūra.

Juodkrantė, kaip mokesčius mokanti vietovė, minima jau 1429 m. Tuomet ji buvo arčiau jūros, apie 2,5 km nutolusi į šiaurę nuo dabartinės vietos. 1669 m. miškų prižiūrėtojas Hansas Reinishas gavo privilegiją šalia pašto kelio įsteigti karčemą, prie kurios ėmė formuotis Juodkrantė arba Senoji Juodkrantė.

1820 m. Juodkrantėje buvo 20 namų, kurių šeimininkai laikė 24 arklius, 34 karves, 122 avis ir 36 kiaules. Pirmieji poilsiautojai čia pasirodė 1840 m. Tais metais pro Juodkrantę praplaukė ir pirmasis garlaivis, tačiau dėl komforto stokojančių žvejų kaimelio gyvenimo sąlygų dar ilgai nebūtų buvę kalbos apie Juodkrantės kurortą, jeigu čia nebūtų pasidėjusi gintaro kasyba, reguliarius susisiekimas su Klaipėda laivu ir jeigu 1860 m E. Stellmacheris iš Tilžės nebūtų nusipirkęs senosios kaimo smuklės ir čia įrengęs viešbutį „Kurische Hof“.

Gintaro kasybos kompanija Stantien and Becker savo veiklą Juodkrantėje pradėjo nuo 1862 m. Tai lėmė žvejų kaime prasidėjusius didelius socialinius pokyčius: gyventojų skaičius išaugo nuo 170 iki 851 (1885 m.), plėtėsi profesinė veiklos spektras – gintaro gavybos firmos darbininkai, pagalbinis viešbučių personalas ir kt., pagerėjo susisiekimas mariomis, atsirado daug svečių namų ir vilų. Nuo 1881m. rekreacijos klausymus ėmėsi spręst Kurorto komitetas.

XIX – XX a. – tai žvejų kaimų virsmo kurortais laikotarpis. Jis į Kuršių neriją atnešė madingą aprangą, pramogas, o svarbiausia - naują architektūros stilių, kurortinę

infrastruktūrą. Juodkrantėje sparčiai statomi viešbučiai, svečių namai, vilos: “Villa Flora” (1863 m.), “Kurischen Hofs” (1865 m.), “Hotel May” (1879 m.), “Villa Monbijau”. (1881 m.), “Villa Jenny” (1881 m.), “Villa Diana”, (1883 m.), Vila “Elisabeth” (1883 m.) ir kt.

1905 m. pastatytas ryškus modernus kurorto akcentas - puošnios architektūros poilsio kompleksas su gydomosiomis vandens, angliarūgštės ir purvo voniomis „Luisenbad“. Šis kompleksas tapo Juodkrantės vizitine kortele.

Kurorto gyvavimo laikotarpiu gyvenvietę supantys miškai pradėti tvarkyti laikantis parkų priežiūros principų, nutiesti takeliai link jūros, įrengti paplūdimiai. Gyvenvietė kartu su supančia aplinka suformavo ypatingus gamtos-kultūros-poilsio kompleksus, liudijančius istorinį gyvenvietės įsiliejimą į aplinką. Juodkrantės populiarumą rodo tai, kad 1913 m. tam tikromis savaitės dienomis čia švartuodavosi net aštuoni garlaiviai.

Juodkrantės, kaip kurorto privalumai, reklamuojami ir spaudoje. 1903 m. Juodkrantės liuteronų bažnyčios kunigas Eugenius Lotto parašo „Vadovą po Juodkrantę“, kur detalai aprašyta to meto Juodkrantė, išryškinta jos, kaip vieno populiariausių tuomet Baltijos pajūrio kurortų, specifika, pateikta trumpa gyvensenos iki XX amžiaus apžvalga. Vėliau apie šio kurorto privalumus informacija teikiama ir kituose leidiniuose. 1939 m. reklaminiame lankstinuke klaipėdietis dailininkas A. Brakas Juodkrantę pavadino lietuviškos Rivjeros – visos Kuršių nerijos perlu. Jis rašė, kad Juodkrantėje puikiai dera paslaptingas gamtos grožis su civilizacijos patogumais.

XX a. pradžioje Juodkrantės centrinė dalis sparčiai auga. Ji tampa svarbiausia tradicinio žvejybos verslo ir stambiausia Kuršių nerijos gyvenvietė. 2-3 deš. joje veikė girininkijos, žvejybos priežiūros, valsčiaus savivaldybės ir pašto įstaigos, jūrų pagalbos ir meteorologinės stotys, pasienio policijos punktas, pradžios mokykla, evangelikų liuteronų bažnyčia, elektros stotis. Gyvenvietė garsėjo mineralinėmis maudyklėmis, joje buvo 15 vasarnamių (viešbučių), kasmet atvažiuodavo apie 4000 vasarotojų.

II Pasaulinio karo pabaigoje Juodkrantė labai nukentėjo. Apleistų ir apgriautų, savininkus praradusių vilų niokojamas tęsėsi dar kelis dešimtmečius. Tačiau iki šiol gyvenvietės struktūroje matomi buvusio Rytų Prūsijos kurorto atspindžiai, fragmentiškai išsaugotas urbanistinės struktūros ir architektūros savitumas.

Su Juodkrantės gyvenvietės istorija ir jos transformacija į kurortinę gyvenvietę galima susipažinti **L. Rėzos kultūros centre įrengtoje istorinėje ekspozicijoje**.

Vieta: Juodkrantės gyvenvietės centrinė dalis, **L. Rėzos kultūros centras**, L. Rėzos 8, tel. faks. +370 469 53 448, el. p. kultura@lrezos.lt, tinklapis www.lrezoskc.lt

Pasiekiamumas: automobiliu, dviračiu, pėsčiomis, visuomeniniu transportu.

Alternatyvūs objektai: dalinai kai kurie senieji viešbučiai Nidoje.

9. Lapnugario kraštovaizdžio draustinis - kalninės pušies želdiniai

- ❖ *Reprezentuoja šiuos Kuršių nerijos kultūrinio kraštovaizdžio elementus:*
 - Bendra kultūrinio kraštovaizdžio struktūra;
 - Natūralūs ir žmogaus pakeisti gamtiniai dariniai.
- ❖ *Reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesą:* nuo pustomų smėlynų iki apželdintų kopų; dirbtinė ir natūrali medynų kaita.
- ❖ *Objektas autentiškas savo forma, atlikimu, medžiagomis ir apsuptimi:* žmogau

suformuoti kalinės pušies medynai savo forma, darbų atlikimu ir naudotomis medžiagomis sudaro išskirtinį gamtinį-kultūrinį elementą bendrame kultūrinio kraštovaizdžio komplekse.

- ❖ *Objektas pasižymi vertybių gausa*: vykdyti apželdinimo darbai rodo dideles žmonių pastangas stabilizuoti jų pražūtingos veiklos sukeltą aplinkos degradacijos procesą, atskleidžia miškininkystės ir kraštovaizdžio formavimo principus ir vertybes, reprezentuoja kraštovaizdžio evoliucijos procesus.

Vienas svarbiausių smėlynų sutvirtinimo darbų, greta apsauginio kopagūbrio formavimo – tai **didžiųjų kopų sutvirtinimas ir apželdinimas**. Šie darbai buvo pradėti 1810 m. Kogalyje ir Smiltynėje. Iki 1829 m. buvo apsodinta pietinė nerijos dalis iki Šarkuvos. 1825 m. miškų sodinimas pradėtas Nidoje, 1843 m. - palvėje netoli Rasytės. Tačiau sistemingi kopų apželdinimo darbai pradėti tik nuo 1870 m., po geologo G. Berendo įspėjimo Prūsijos vyriausybei apie galimus neigiamus nevaldomo kopų slinkimo sukeltus padarinius. 1875 - 1885 m. sutvirtintos ir apželdintos Urbo ir Angių kopos ties Nida, 1881-1900 m. – smėlynai šalia Juodkrantės. Teritorijos tarp Preilos ir Pervalkos sutvirtinimas prasidėjo 1887 m.

1902 m. F. Mager rašo, kad nuo Smiltynės iki Juodkrantės „Buvusi gelsvai balta „Rytprūsių Sachara“ dingo, išskyrus atviro smėlio plotelius šio ruožo pietinėje dalyje, <...> pamažu visa Kuršių nerija „įgauna Juodkrantės miškui būdingą tamsiai žalią spalvą“.

Kopų apželdinimas reikalavo daug lėšų. Pavyzdžiui, slenkančių kopų ties Preila apželdinimui vienam hektarui buvo išleista apie 1620 Vokietijos markių. Vėliau supaprastinus darbus, išlaidos sumažėjo beveik 2,5 karto: vieno ha smėlynų sutvirtinimui pagal 1897-1898 m. kainas buvo išleista apie 690 markių. Vien Lietuvai priklausančiai Kuršių nerijos daliai (apželdinta apie 3000 ha) 1862-1888 m. buvo išleista 326 050 markių, o nuo 1889 iki 1904 m. – 1 453 000 markių.

Slenkančių kopų sutvirtinimo darbai buvo sudėtingiausi ir vykdomi pagal mišrią technologiją. Pirmiausia kopos sutvirtinamos įvairiomis mechaninėmis užtvaramis. Prieš jas statant, nelygus kupstuotas smėlynų paviršius buvo aplyginamas ir tik tuomet tveriamas 30-40 cm aukščio šakų ar nendrių tvorelėmis. Jos buvo tveriamos išilgai ir statmenai vyraujantiems vėjams (kvadratais). Tvorelės tvirtos nuo 2 iki 4 m atstumu viena nuo kitos: jei kopos šlaitas buvo lygus su mažu nuolydžiu, tai tvorelės tvirtos rečiau, jei šlaitas buvo statesnis – tankiau. Miškas taip sutvirtintuose smėlynuose buvo sodinamas pavasarį. Kadangi darbai buvo labai brangūs, ilgainiui kai kurie jų buvo supaprastinti ir tokiu būdu atpiginti. Tvorelės pradėtos tvirti rečiau – kas 4 m. Tvorelėms šakos naudotos kiek trumpesnės – 45-50 cm. Tvorelėse tarpai tarp šakų paliekami 4 kartus didesni (1:4). Tokiu būdu vienam ha tvorelės sutvirtinti reikėjo apie 120 m³ šakų. Be to, vėliau šakos buvo pakeičiamos nendrėmis, kurių vienam ha reikėjo tik apie 40 m³. Siekiant sumažinti galimą išpustymą ir tam, kad smėlynai būtų apsaugoti nuo per didelio išdžiuvimo ir perkaitimo, jų paviršius buvo apdengiamas smulkiomis šakutėmis.

Medelių sodinimo vietose prieš metus buvo priberiama molio bei marių mergelio ir sumaišoma su smėliu. Vėliau pasodintiems augalams tręšti buvo naudojamas Klaipėdos uoste dirbusių žemkasių iškastas marių dumblas. Kad šis dumblas sutrupėtų, jis 1-2 metus laikomas krūvose. Tokio dumblo nereikėjo maišyti su smėliu ir todėl jis rudenį buvo tiesiog dedamas į duobutes, į kurias pavasarį sodinti daigai.

Kiekviename tvorelės apribotame kvadrato sodinta po kelias daigų grupes, o kiekvienoje grupėje - 4 daigus. Daigų grupės buvo sodinamos per metrą viena nuo kitos, tuo būdu į 4 m² (2x2 m) pasodinamos 4 daigų grupės, į 9 m² kvadratą (3x3 m) – 9 grupės ir t.t. Sodinamajai medžiagai kas 25-45 m buvo paliekami privažiavimo keliai.

Aukštos sausos smėlio kopos buvo išimtinai apsodinamos kalnine pušimi (*Pinus Montana Mill.*), kadangi gerai išsivysčiusi, paviršiniuose sluoksniuose išsidėsčiusi šios pušies šaknų sistema puikiai sutvirtina judrų smėlį. Ji Kuršių nerijoje žinoma nuo 1876 m. Pirmieji šios pušies daigai atvežti iš Danijos.

Per II Pasaulinį karą sutvirtintus Kuršių nerijos smėlynus ir pasodintus miškus labai stipriai nuniokojo karo veiksmai, gaisrai, kirtimai, įrengti karinės infrastruktūros objektai (apkasai, stebėjimo punktai, įtvirtinimai, žeminės ir kt.). 1949 m. Lietuvoje organizuota Miškų ūkio ministerijos miško-melioracinė ekspedicija konstatavo, kad Kuršių nerijoje yra daugiau kaip 500 ha išdegusių želdinių ir daugiau kaip 2000 ha neapželdintų smėlynų, jų tarpe daugiau kaip pusė plikų, vėjo pustomų.

Pirmieji pokaryje vykdyti smėlynų sutvirtinimo darbai 1951-1955 m. nebuvo visai sėkmingi. Tuo metu buvo didelis sodinimui tinkamos vietinės medžiagos trūkumas. Iš kitų aplinkinių vietovių atvežti sodinukai labai blogai prigydavo, tuo tarpu Kuršių nerijoje užaugintų daigų prigijimas siekė 70-80 proc. Prigijimą mažino ir tai, kad priemolis bei durpžemis į sodinimo vietas buvo atvežamas ne iš rudens, o pavasarį prieš pat sodinimą. Jis sulipdavo į didelius grumstus ir greitai išdžiūdavo. Taip pat prisidėjo ir pavėluotas sodinimas – prigydavo tik ankščiausiai pasodinti daigai, o kiti išdžiūdavo. Tuo metu želdinimo planai buvo dideli, o darbininkų nepakankamai ir jie mažai prityrę. Buvo skubama ir nekreipiama dėmesio į darbų kokybę. Dažnai priemolis dedamas ne į duobutės dugną, bet paviršiuje, vasaros metu išdžiūstančiame sluoksnyje. Įdėtos į duobutę daigo šaknelės užlenkiamos, naudoti netinkami sodinimui daigai. Buvo neišvengta ir kitų klaidų: užsodintuose plotuose neprigijusių augalų vietos nebuvo iš naujo užsodinamos, į hektarą sodinta per mažai daigų, želdiniai buvo per reti. Skubant ir apželdinant mišku išdegusius plotus, nebuvo atsižvelgta į 1949 m. ekspedicijos projekte pateiktus pasiūlymus. Sodinta visur viena medžių rūšis, nekreipiant dėmesio į želdinamo ploto reljefą, o vienu metu medynai vėliau sudarė palankias sąlygas kenkėjams plisti.

Lietuviškoje Kuršių nerijos dalyje slenkančių kopų tvirtinimo ir apželdinimo darbai baigti prieš 50 metų. Didžioji kopų dalis apželdinta mišku, smėlis nebekelia pavojaus nerijos gyvenvietėms.

Po II Pasaulinio karo nerijos medynuose didžiausią dalį sudarė kalninė pušis – 44 proc., šiuo metu jų sumažėjo iki 25 procentų. Daugiausia tai susiję su kalninės pušies amžiumi – ji savaimė arba dėl ligų džiūsta. Lankomiausiose vietose kalninės pušies medynai keičiami į paprastosios pušies ar mišrius medynus dėl ypatingo jų degumo – tai didžiausi ir pavojingiausi gaisrų židiniai. Pokario laikotarpiu nerijoje įvyko keturi didesni gaisrai: 1957 m. išdegė 150 ha, 1967 m. – 30 ha, 1971 m. – 15 ha ir 1995 m. – 60 ha kalninės pušies medynų. 2006 m. gegužės 4 d. Lapnugario kraštovaizdžio draustinyje kilo didžiulis gaisras, kurio metu išdegė virš 230 ha kalninės ir paprastosios pušies želdinių.

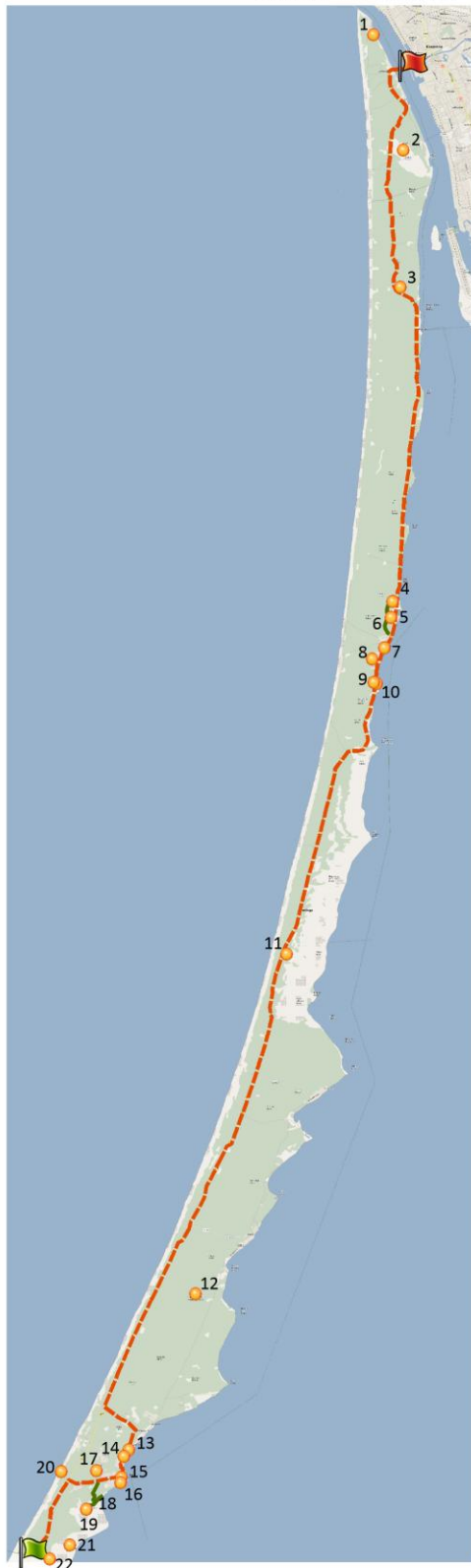
Šiuo metu didžiausi kalninės pušies medynų plotai plyti teritorijoje tarp Juodkrantės ir Smiltynės – **Lapnugario kraštovaizdžio draustinyje**. Važiuojant pagrindiniu keliu puikiai matomi tankūs kalnapušynai, kuriuos sudaro išsikeroję, susisukę ir kerpėmis apaugę medeliai. Nors daugelyje vietų jų amžius siekia net 80 metų, tačiau aukštis tik 2 m, o kamieno skersmuo – 8-10 cm. Sustoję ant **Meškos galvos kopos** įrengtoje automobilių stovėjimo aikštelėje, galėsite apžvelgti 2006 m. gaisravietės plotą ir kalninės pušies medynų likučius. Siekiant ateityje išvengti tokio didelio masto gaisrų, didžioji dalis degimvietės apželdinta paprastąja pušimi ir beržais, likusi dalis į vakarus nuo pagrindinio krašto kelio) palikta savaiminiam atsistatymui. Šalia stovėjimo aikštelės specialiai lankytojams paliktas nedidelis išdegusių kalnapušių plotas, primenantis neatsakingo žmogaus elgesio pasekmes.

Vieta: Meškos galvos kopa, Smiltynės-Nidos krašto kelio 8 km.

Pasiekiamumas: automobiliu, pėsčiomis.

Alternatyvūs objektai: Urbo kalnas ties Nida, Vecekrugas tarp Nidos ir Preilos, Hageno kopa šalia Naujosios perkėlos.

Maršrutas Kuršių Nerijoje

Objektų sąrašas

1	Etnografinė pajūrio žvejo sodyba
2	Hageno kopa
3	Meškos galvos kopa, Lapnugario kraštovaizdžio draustinyje
4	Griekų dauba
5	Juokrantės sengirė
6	Pažintinis dendrologinis takas
7	L. Rėzos kultūros centras ir L. Rėzos paminklas, Juokrantės gyvenvietė
8	Raganų kalnas
9	Juokrantės evangelikų liuteronų bažnyčia
10	Vėtrungių galerija, Juokrantės gyvenvietė
11	Pilkosios (mirusios) kopos, Naglių gamtos rezervate
12	Vacekrugo kopa
13	Neringos istorijos muziejus
14	Nidos etnografinės kapinės, krikštai
15	Nidos senamiestis-žvejų kaimas
16	Žvejo etnografinė sodyba
17	Urbo kalnas
18	Parnidžio pažintinis takas
19	Saulės laikrodis
20	Apsauginis kopagūbris
21	Didžiosios kopos
22	Grobšto gamtos rezervatas

Eksplikacija

- Maršruto pradžia
- Maršruto pabaiga
- Lankytini objektai
- Maršruto trasa
- Pažintinis takas

Rekomenduojama literatūra

- Bandžiulienė R, Kazlauskas R., Minkevičius V. Kuršių nerija, V.: Mokslas, 1983 – 112 p., iliustr., žemėl. schem.
- Baranauskas M. O nerija, lietuviškoji, nuostabioji, Libra Memelensis, 2001 – 160 p. ISBN 9986-9217-9-1
- Bučas J. Kuršių nerijos nacionalinis parkas, Vilnius: Savastis, 2001 – 474 p. ISBN 9986-420-38-5
- Daujotas M. Lietuvos pajūrio smėlynų apželdinimas, V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1958. 171 p. su iliustr. ir žemėl.
- Gudelis V. Lietuvos jūris ir pajūris, V.: Lietuvos mokslas, 1998 – 444 p. ISBN 9986-795-01-X
- Jankevičiūtė I. Kuršių nerijos istorijos datų kalendorius, Klaipėda: S. Jokūžio leidykla-spaustuvė, 2004 – 64 p. ISBN 9986-31-108-X
- Natura 2000 Lietuvos pajūryje: vadovas po pajūryje saugomas ES svarbos buveines, Vilnius, leidykla „Lututė“, 2006 – 99 p.
- Pronskus J. Lietuvos Sachara. Neringos gamta ir žmonės, Klaipėda, 1937, 74 p.
- Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias, Klaipėda: S. Jokūžio leidykla-spaustuvė, 2001, - 112 psl. ISBN 9986-31-050-4
- Strakauskaitė N. Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių, Klaipėda, 2010. – 254 p. ISBN 978-9955-18-536-9
-
- Baranauskas M. Juodkrantė prie marių, „Tarybinė Klaipėda“, 1982 m. vasario 13 d.
- Blau E. Kopų tvirtinimas ties Juodkrante 1880-1905 metais, „Klaipėda“, 1994 m. lapkričio 26 d.
- Bučas J. Kraštovarkinė problema Kuršių nerijoje, Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba, 2007, Nr. 4(42), 70-80 p.
- Daujotas M. Mokslinė ekspedicija smėlynų apželdinimui tyrinėti, „Tiesa“, 1957, bal.26.
- Daujotas M., Lukošius V. Miško kultūros pajūryje, „Mūsų girios“, 1958, Nr. 4, p.14-16.
- Jončys F. Ne vien smėlio tyrai... „Mūsų gamta“, 1975, Nr. 7.
- Kaip ir kada Kuršių Neringa pasipuošė žaliaisiais drabužiais, „Lietuvos aidas“, 1937, bal.11 (Nr.158).
- Kvedaras A. Kuršių Neringos apželdymas, „Tiesa“, 1954, geg.7.
- Lukošius V. Neringos miškai, „Mūsų gamta“, 1968, Nr. 7.
- Purvinas E. Natūralioji Kuršių Nerijos augalija ir jos vaidmuo smėlynams sutvirtinti, „Mūsų girios“, 1960, Nr. 9, p.18-22, su iliustr.
- Seniausio jūrininko pasakojimai apie Kuršių Užmario neseną praeitį, „Vakarai“, 1937, liep. 24, 7 p.

Advisory Body Evaluation: Curonian Spit (Lithuania/Russia) No 994
(http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/994.pdf, žiūrėta 2010-12-13)

WHC Nomination Documentation: Curonian spit, 1999, File Name: 994.pdf
(<http://whc.unesco.org/uploads/nominations/994.pdf>, žiūrėta 2010-12-13)

Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner, Stuttgart: Verlag von J.E., 1889.

Кулаков В.И. и др. Куршская коса. Культурный ландшафт, Калининград: Янтарный сказ, 2008. – 432 с.

Проблемы изучения и охраны природного и культурного наследия, М.: НИИ-Природа, 2003.

Чмыр А. Ф. и др. Лесомелиорация приморских песков Запада и Севера России, Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – 212 с.